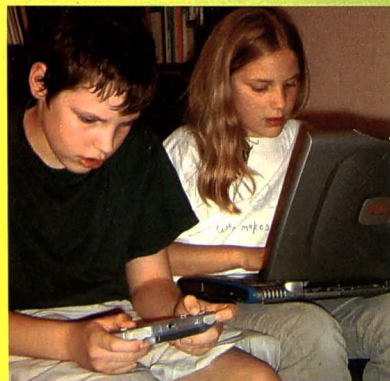
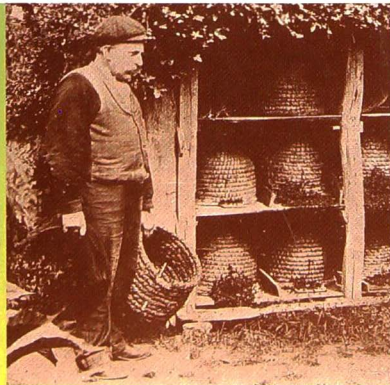

VAN MENSEN & DINGEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSCULTUUR IN VLAANDEREN

Colofon

Van Mensen en Dingen

Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen

Voorheen: **Oost-Vlaamse Zanten** (sedert 1926) en **Mengelmaren** (sedert 1993).

Uitgegeven door:

Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. (K.B.O.V) en de Bond van West-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. (B.W.V.), i.s.m. het Huis van Alijn (Gent) en het Stedelijk Museum voor Volkskunde (Brugge).

Onder de auspiciën van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen v.z.w. (F.V.V.).

Met de steun van de provincie Oost-Vlaanderen.

Websites en E-mail-adressen:

<http://users.pandora.be/kbov> - kbov@pandora.be;

<http://www.volkskunde-vlaanderen.be> - volkskunde-vlaanderen@pi.be;

<http://www.huisvanalijn.be> - huis.alijn@gent.be;

<http://www.vcv.be> - info@vcv.be;

<http://www.brugge.be/musea> - musea@brugge.be.

Redactie:

Adres: Van Mensen en Dingen, Kraanlei 65, 9000 Gent.

Hoofdredacteur: Jacques Van Keymeulen (tel. 09-231 13 64, jacques.vankeymeulen@ugent.be).

Redactiesecretariaat:

Arnold Eloy (tel.: 09-245 37 43; arnold.elay@skynet.be), Veronique De Tier (tel. 09-383 53 98; veronique.detier@ugent.be).

Redactie: Mark Adriaen, Bea Baillieul, Rob Belemans, Johan Dambryne, Emiel Decock, Veronique De Tier, Willy Dezutter, Sylvie Dhaene, Arnold Eloy, Sybilla Goegebuer, Guy Hoebeke, Harlinda Lox, Antoon Naert, Margaretha Van Huele, Jacques Van Keymeulen, Danny Vanlooche, Harry Van Royen, Els Veraverbeke, Christophe Verbruggen, Rinus Willemsen.

Redactieraad: prof. dr. Jan Art, em. prof. dr. Willy Braekman, prof. dr. Elze Bruyninx, lic. Marcel Daem, prof. dr. Chris De Backer, prof. dr. Marcel De Cleene, prof. dr. Magda Devos, prof. dr. Luc François, lic. Walter Giraldo, prof. dr. Rik Pinxten, prof. dr. Gerard Rooijackers, prof. dr. Hugo Soly, prof. dr. Jan Tolleneer, em. prof. dr. Romain Van Eenoo.

Concept lay-out: Nina Hoste

Vormgeving, opmaak en druk: Geers Offset nv - Gent, Oostakker.

Abonnementen-informatie:

KBOV: Luc Beyens, Vinkendal 32, 9031 Gent (Drongen) tel./fax 09-330 33 81 - e-mail: kbov@pandora.be

BWV: Danny Vanlooche, Vooruitgangstraat 66, 8310 Assebroek, tel. 050-36 16 09 - e-mail: d_vanlooche@hotmail.com

Abonnementsgeld: 16 EUR

Te storten op rekeningnummer 703-0327514-23 van de Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. of op rekeningnummer 470-0267131-17 van de Bond van de West-Vlaamse Volkskundigen v.z.w. met als mededeling: ABONNEMENT.

Abonnees krijgen 4 nummers per jaar en een jaarboek.

Losse verkoop: 5 EUR per nummer

Copyright:

K.B.O.V. vzw;

B.W.V. vzw.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, microfilm of op welke wijze ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever en de auteur.

Artikelen kunnen opgestuurd worden naar het redactiesecretariaat en worden voorgelegd aan een leescomité. Instructies voor auteurs worden op aanvraag toege-stuurd.

Foto's op de kaft:

Paardenvissers in Oostduinkerke (± 1935)

(KBOV-Fototheek. Verzameling Trefois. Vakgroep Vergelijkende Cultuurwetenschappen UGent)

Een imker aan zijn bijenhal (Proven, omstreeks 1920)
(Verzameling Woordenboek Vlaamse Dialecten UGent)

Moderne spelletjes

Sinterklaas en Zwarte Piet

(Verzameling De Tier)

Jaargang I-2003

Woord vooraf

Beste lezer,

Met dit nummer van *Van Mensen en Dingen. Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen* sluiten we de eerste jaargang af. Een nieuw tijdschrift opstarten is niet makkelijk en er was in het begin twijfel over de haalbaarheid van het project. Die twijfel is nu grotendeels weggenomen. Niet alleen verloopt de samenwerking tussen de vier deelnemende organisaties in de beste verstandhouding, maar ook heeft het tijdschrift een peil bereikt dat voldoende hoog is. Tot hier toe hoorden we in elke geval enkel positieve geluiden over het initiatief. Het tijdschrift werd door het publiek gunstig onthaald; het aantal abonnees stijgt nog steeds.

Het is de bedoeling met het tijdschrift wetenschappelijkheid en begrijpelijkheid te verzoenen. We proberen met de diverse rubrieken (hoofdartikelen, 'Vinger aan de pols' en 'Mozaïek'), verschillende doelpublieken te bereiken. We hopen dat we daarin blijven slagen.

Een tijdschrift wordt het beste gesteund door de lezers ervan en niet enkel door subsidies. Daarom willen we het aantal abonnees verhogen tot het tijdschrift zelfbedruipend is, zodat de redactie haar onafhankelijkheid kan bewaren. Daarom ook werd het abonnementsgeld voor 2004 tot 20 euro verhoogd. De redactie vond dat die prijs redelijk is voor wat men ervoor krijgt: vier nummers van het tijdschrift én een jaarboek. En als we het ons kunnen veroorloven, komen de illustraties in kleur.

Hoewel de redactie op een geslaagd jaar mag terugblikken, bevindt het tijdschrift zich nog steeds in een aanloopfase. De redactiesecretarissen zijn nog gloednieuw en ook zoeken we nog verder naar samenwerking met allerlei instanties.

Jacques Van Keymeulen
hoofdredacteur

P B 1 0 8 3 3 1 3

Inhoud

Woord vooraf, JACQUES VAN KEYMEULEN	341
Een halve eeuw 'Maatschappij voor Natuurlijke Historie' te Gent, HEIDI ALBRECHT	345
VINGER AAN DE POLS	
<i>Perskroniek: geknipt voor u</i> , ANTOON NAERT	365
<i>Museum in de kijker</i> Musée de la Vie wallonne in Luik, SIBYLLA GOEGBUER	377
<i>Voor u gekozen</i> Drie GODINKachels in het Stedelijk Museum voor Volkskunde Brugge, SIBYLLA GOEGBUER	381
Boekbesprekingen en Signalementen	
<i>Figuratief aardewerk</i> , ANTOON NAERT	388
<i>Van Buuketetjes en Ruggevintjes. Het dialect van rond Torhout</i> , ANTOON NAERT	3891
<i>Dialectwoorden verzamelen. Een praktische handleiding</i> , JACQUES VAN KEYMEULEN	390
MOZAÏEK	
Broeder Jakob en dokter Grijzenbaard: voorlopers van de moderne chirurgie, JAN BOUCKAERT	393
Houten speelgoed dat door kinderen zelf vervaardigd werd, MARK ADRIAEN	405
Stadsverhalen op het internet, DRIES VAN DEN BROECKE, INA VERREPT	409
Geestelijk doolhof, THEO OSTYN	412

AGENDA

Het Huis van Alijn (Gent) 415

Stedelijk Museum voor Volkskunde (Brugge) 420

Bond van West-Vlaamse Volkskundigen 422

SUMMARIES

424

Een halve eeuw 'Maatschappij voor Natuurlijke Historie' te Gent

Heidi Albrecht

In het vorige artikel (zie blz. 149) hebben we het fenomeen van de dierentuinen behandeld en hebben we in het bijzonder de dierentuin van Gent bekeken aan de hand van de dierencollectie en waar die vandaan kwam. In dit artikel bekijken we de maatschappij van dichterbij. We gaan na wat er gebeurde achter de schermen, wie de touwtjes in handen had en wat er werd gedaan voor de bezoekers naast het bekijken van de dieren. Voor deze uiteenzetting baseren we ons hoofdzakelijk op de gegevens uit het archief van de maatschappij en moeten we rekening houden met de onvolledigheden in dit archiefmateriaal.

Ontstaan van de maatschappij en het beheer

De leden van het stichtingscomité waren verantwoordelijk voor de verwezenlijking van een dierentuin en dus ook voor de 'Maatschappij voor Natuurlijke Historie', de vereniging die zich bezighield met de uitbreiding van de kennis van de zoölogie en het bekendmaken van diersoorten aan het grote publiek. Deze groep mensen had een groot deel van hun vrije tijd opgeofferd om de maatschappij uit te breiden en om haar de allures te geven van een volwaardige dierentuin en een waardevolle vereniging. Verschillende leden van deze eerste bestuursraad, bleven de maatschappij dienen tot ze overleden of door ziekte werden getroffen. Mr. L. Tydgadt bleef de functie van secretaris uitoefenen tot april 1873. ⁽¹⁾ Daarna bleef hij lid van de bestuursraad, maar had geen bijzondere functie meer.

Bij de aanvang van de dierentuin bevonden de gronden zich tussen de Opper-Schelde en het Zuidstation. Na besprekingen tussen de organisatiecommissie met de 'Société Civile', de verkopers van die weilanden met als vertegenwoordiger Mr. Benard, en het stichtingscomité van de maatschappij, kwam men op 21 februari 1851 overeen om een vierkantig perceel van 3ha en 30 are te kopen. ⁽²⁾ De maatschappij had de grond, dus konden de werken van start gaan. Omdat de grond tamelijk vochtig was en zo iets tot problemen kon leiden, werd het terrein opgehoogd voor men kon beginnen met het oprichten van de gebouwen. ⁽³⁾ De plannen van de gebouwen die men wenste te bouwen werden door de architecten Pauli en Bauwens getekend.

(1) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), bestuursraadverslagen 28/02/1873 - 24/04/1873.

(2) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursraadverslag 21/02/1851.

(3) Gazette van Gent, 23 april 1851.

De bouw startte met de oprichting van het hoofdgebouw, gevolgd door de aanleg van een wintertuin en wachthuisjes aan de ingang. (4) Er werden eveneens voorlopige kooien gebouwd voor de dieren die werden aangekocht en waarvoor men nog geen onderdak had voorzien.

Eens de tweede helft van het jaar 1851 en de winter naderden, werd er door de bestuursraad meer aandacht besteed aan de bouw van stallen en gesloten kooien om de dieren in onder te brengen, zoals winterkooien voor de fazanten, verblijfplaatsen voor apen, struisvogels, roofvogels en kangoeroes. (5) In 1852 werden de prijsaanvragen van de gebouwen aangekondigd in de belangrijkste kranten van Gent, zodat de geïnteresseerden deze konden inzien in het lokaal van de maatschappij. Deze prijsaanvragen bevatten plannen en bestekken van gebouwen en onderdelen van gebouwen, zoals het ijzerwerk, de dakbedekking, het houtwerk en andere, maar ook betreffende aankopen van meubilair bestemd voor de inrichting van het hoofdgebouw. (6)

Met de nieuwe terreinen, die in 1853 werden gekocht, had het geheel een omvang van ruim 4ha 98a 83ca en kon men toch al spreken van een volwaardige tuin. (7) In 1860 besloeg de 'Maatschappij voor Natuurlijke Historie te Gent' een oppervlakte van 5ha 42a 37ca, die nadien niet meer zou overschreden worden. (8) Als we de vergelijking maken met andere dierentuinen die hun oorsprong vonden in de 19de eeuw, zoals Antwerpen (10ha), Amsterdam (10ha), Keulen (nu 20ha, vroeger 9ha), Parijs (15ha), Frankfurt (11ha), kunnen we stellen dat de tuin van de Gentse maatschappij de helft bedroeg van de huidige tuin van Antwerpen, dus niet echt groot te noemen was. (9) Bij vergelijking van de plattegronden van de maatschappij van Antwerpen en de maatschappij van Gent vinden we wel gelijkenissen qua inrichting van de tuin. In de jaren 1862-1863-1864 zou de tuin lichtjes verkleinen, door de verkoop van kleine stukjes grond aan particulieren. De tuin zou tot de ontbinding van de maatschappij 5ha 38a bedragen.

Reeds in de beginjaren van het bestaan van de tuin was er bewondering voor de manier waarop deze werd ingericht: in kranten werd de inrichting van de tuin zeer uitvoerig beschreven, met aandacht voor het grote gebouw dat dienst deed als café-restaurant en zalen die ter beschikking stonden van de beheerders. (10) Ook de kronkelende beekjes en vijvers trokken de aandacht: 'Bij den ommekeer van een dier kanalen, worden de wateren verdeeld door het statig gevaerte van eene rots, die men daer uit de natuer zou opgekomen denken, zoo woest en zoo bemost als zij is. Een rijzig kiosk beheert de rots, en is zelf bekroond met een Nurembergsche speelding, een fraai windmo-

(4) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursraadverslagen 06/05/1851 - 19/05/1851 - 26/05/1851.

(5) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursraadverslagen 04/10/1851 - 08/12/1851.

(6) Gazette van Gent, 14 jan. 1852.

(7) Kadaster, Gent 4de sectie D, staat 223, 1853, nrs. 1298-1299-1300.

(8) Kadaster, Gent 4de sectie D, staat 223, 1860, perceel 2718c.

(9) Baetens Roland; De roep van het paradijs, 150 jaar Antwerpse zoo, Tielt, Lannoo, 1993.

(10) Gentschen Mercurius, 27 juni 1852.

lentje bestemd ter uitdeeling van het water in de kooijen'. Over de berenkuil is bekend dat er een boom middenin werd geplaatst zodat het publiek de beren kon bekijken tijdens het spelen en klimmen. ⁽¹¹⁾

Het totstandkomen van de maatschappij was te danken aan het stichtingscomité, dat zich verder ook inzette voor de organisatie van het dagelijkse bestuur. Het kapitaal nodig om de maatschappij te laten fungeren werd vergaard door inschrijvingen. Zo konden personen zich inschrijven voor aandelen van elk 100 fr. Het streefkapitaal bedroeg 300.000 fr., d.w.z. dat het stichtingscomité ongeveer 3000 inschrijvers verwachtte. In 1851 had men reeds 1400 inschrijvingen bereikt. Op deze ingeschreven aandelen werd ieder jaar een intrest betaald en elk jaar werden er door loting een aantal aandelen geamortiseerd. Het aantal inschrijvingen in 1852 bedroeg 3200. ⁽¹²⁾

De aanvraag voor het statuut van Naamloze Vennootschap door middel van een Koninklijk Besluit, werd niet onmiddellijk goedgekeurd door de Minister van Buitenlandse Zaken. Na informatie bleek de enige mogelijkheid tot het verkrijgen van dit statuut, een wijziging in de statuten, zodat men de maatschappij kon beschouwen als een commerciële instelling. Het statuut van Naamloze Vennootschap werd verkregen in december 1851. ⁽¹³⁾ De werking van de maatschappij rustte in hoofdzaak op de bestuursraad en de verantwoording van de genomen beslissingen werd voorgelegd op de algemene vergadering van de aandeelhouders.

De *Bestuursraad* werd samengesteld uit minimum 12 raadsleden, wier eigendom van aandelen het getal 10 moest overschrijden. Zij werden door de aanwezigen van de *Algemene Vergadering der aandeelhouders* voor een periode van 2 jaar verkozen. Het andere bestuursorgaan van de maatschappij was de *Algemene Vergadering der Aandeelhouders*. Hierbij mochten alle aandeelhouders met meer dan 10 aandelen aanwezig zijn, maar het recht om een Algemene Vergadering bij te wonen was persoonlijk en kon niet worden overgedragen aan een vertegenwoordiger van het gerechtigde raadslid. Dit had te maken met het stemrecht van elk van de gerechtigde raadsleden: elke aandeelhouder met meer dan 10 aandelen had 1 stem, onafgezien van het aantal aandelen. Het beheer van de maatschappij diende verantwoord te worden in de *Algemene Vergadering der Aandeelhouders*. De financiële situatie werd verduidelijkt en de statuten beschreven het verdelingspercentage van de winsten door de maatschappij gemaakt gedurende een werkjaar. ⁽¹⁴⁾

Bestuursraadvergaderingen

Het dagelijkse bestuur van de maatschappij was in handen van de bestuursraad: alle werkzaamheden vielen onder de leiding en de goedkeuring van de bestuursraad.

(11) Gazette van Gent, 29-30 mei 1856.

(12) Wegwijzer der stad Gent en provinciale almanach, Gent, Verhaeghe-Hulin, 1853.

(13) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 117(5), brief : 24/12/1851 van de Minister van Buitenlandse Zaken aan de maatschappij m.b.t. statuut van Naamloze Vennootschap.

(14) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 119(7), Acte de Société.

Elke eerste vrijdag van de maand was er vergadering, waarbij de bestuursleden verplicht aanwezig moesten zijn. ⁽¹⁵⁾ De taken van deze bestuursraad waren omvangrijk: de raad stond in voor het aanduiden van de secretaris, de directeur, het aanstellen van commissarissen, het verlenen van erelidmaatschappen en het algemene bestuur van de maatschappij. Onder dit laatste verstaan we het behandelen van de correspondentie, het verlenen van speciale toelatingen, het sluiten van overeenkomsten en andere.

Het aanstellen van ereleden gebeurde voornamelijk in de beginjaren van het bestaan van de maatschappij. Nadien waren er geen personen meer die het erelidmaatschap in ontvangst mochten nemen. Wie in aanmerking kwam voor een erelidmaatschap waren schenkers, directeuren van andere zoölogische maatschappijen en personen die na jarenlange dienst aan de maatschappij hun ontslag gaven. Er werd in de raad een voorstel gedaan om Prins Filips, Graaf van Vlaanderen (1837-1905), het erevoorzitterschap aan te bieden. Dit voorstel wou waarschijnlijk de maatschappij meer allure geven; het wees op een zekere bekendheid als iemand van de koninklijke familie belangstelling toonde voor de zoölogische maatschappij van Gent en zich ervoor wenste te engageren. Het voorstel werd door de Graaf van Vlaanderen aanvaard. ⁽¹⁶⁾

Algemene vergaderingen van de aandeelhouders

Eenmaal per jaar werd er een vergadering van de aandeelhouders bijeengeroepen, om hen kennis te laten nemen van het beheer van de bestuursraad gedurende het afgelopen jaar. De aandeelhouders werden via de voornaamste kranten verwittigd wanneer deze vergadering zou plaatsvinden. De beslissingen die door de aandeelhouders in de vergadering werden genomen waren meer van algemene aard. Hiermee wordt bedoeld dat de aandeelhouders hun inbreng hadden betreffende zaken van algemeen belang, zoals het geven van hun goedkeuring aan het voorstel om gronden aan te kopen en het maatschappelijke kapitaal te verhogen.

De dagorde van de vergadering kende door de jaren heen geen noemenswaardige verandering. De inhoud bestond steeds uit de voorlegging van de jaarrekening, het verslag van de bestuursraad, het verslag van de commissarissen, de bestemming van de resultaten en de verkiezing van de bestuurders en commissarissen. De jaarrekening hield in dat de uitgaven en de inkomsten in detail werden besproken. Bij de inkomsten ging men van start met de bezoekers (abonnees - officieren van het garnizoen - buitenstaanders en, vanaf 1857, ook werklieden), de verkoop van de dieren en diversen. In de uitgaven behandelde men 'le premier établissement', wat overeenstemt met alles wat

(15) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 117(5), bestuursraadverslag 07/05/1852.

(16) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 117(5), bestuursraadverslagen 29/07/1851 - 18/04/1852.

Foto Huis van Alijn

betrekking had op het bouwen en repareren van gebouwen, de aankoop van dieren, het loon van de arbeiders, het onderhoud van de dieren en diversen. ⁽¹⁷⁾ Zoals gesteld behoorde de verkiezing van de bestuursraad tot één van de taken van de *Algemene Vergadering der Aandeelhouders*. Normaliter werden de raadsleden unaniem herverkozen. De Algemene Vergadering van Aandeelhouders toont aan dat de bestuursraad moest rekening houden met hun mening. Het is zo dat dit 'rekening houden met' meer uit eigenbelang was dan voor het belang van de aandeelhouders. Het bestuur zou steeds de situatie zo rooskleurig mogelijk voorstellen, om geen terugtrekkingen van aandeelhouders te riskeren.

Het reglement

Om de maatschappij van een vlotte beleidsvoering te voorzien, deed men niet enkel een beroep op de bestuursraad en de algemene vergadering der aandeelhouders, maar werd er eveneens een reglement opgesteld. Terwijl de statuten van belang zijn voor het bestaan van een maatschappij, zijn de reglementen van belang voor de goede gang van zaken van het beheer binnen een maatschappij.

Hiervoor werden twee soorten reglementen opgesteld, *een intern reglement* voor het personeel van de maatschappij, waaronder de bestuursraad, de directie, de bewaking en de portier, en *een algemeen reglement* bestemd voor de leden met verantwoording over de werking van het beheer en de verplichtingen als lid van de maatschappij.

(17) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), verslag van de Algemene Vergadering, 24/02/1874.

Rubrieken van het interne reglement waren: de leden van de maatschappij, de bestuursraad, de algemene vergadering, de directie en de maatregelen van interne orde.

De praktische organisatie van de dierentuin lag zo goed als volledig in de handen van de directeur. Hij diende zich volledig in te zetten voor de maatschappij, zonder enige nevenactiviteit en moest de beslissingen van de raad opvolgen en uitvoeren; net zoals het behandelen van journalistieke en lopende zaken. ⁽¹⁸⁾ De taken die bij de directeur berustten hadden alles te maken met de dieren en beplantingen die zich in de tuin bevonden. De dieren moesten gekocht of verkocht worden in functie van het welzijn en de nood van de maatschappij en niet uit eigenbelang. Bij de aankomst van de dieren werden ze ingeschreven in een register, daarna moest dit overgemaakt worden aan de bestuursraad.

Ondanks het feit dat de directeur de verantwoordelijkheid droeg voor alles wat in de maatschappij gebeurde, was hij volledig afhankelijk van de bestuursraad. Hij moest zijn voorstellen met betrekking tot de aankoop, verkoop en ruil van dieren voorleggen aan de bestuursraad. De briefwisseling gebeurde in samenspraak met de leden van de bestuursraad. De directeur moest ten allen tijde aanwezig zijn in de maatschappij. Bij afwezigheid van niet langer dan één dag werd zijn taak overgenomen door de portier. Wanneer de afwezigheid een langere periode besloeg, was hij verplicht de toelating te vragen aan de bestuursraad. Zo vroeg directeur Nijpels in 1892 de toelating om een maand afwezig te zijn. Zijn plaats werd gedurende deze periode ingenomen door Mr. Bracq. ⁽¹⁹⁾ De werknemers stonden onder de bevoegdheid van de directeur en waren verplicht een verslag uit te brengen aan de directeur, met betrekking tot de toestand in de tuin; dit verslag werd iedere zondag, vóór de bestuursraad, overgemaakt aan de leden van de bestuursraad. Voor elke nalatigheid van de werknemers werd de directeur verantwoordelijk gesteld.

De ordehandhaving van de maatschappij lag in de handen van de hoofdbewaker, die onder de bevoegdheid van de directeur en de commissarissen stond. Bij het verlaten van zijn post moest er een verslag geschreven worden in een daartoe bestemd register over de bijzonderheden van die dag, hetgeen werd nagelezen door één van de commissarissen. In het interne reglement werden verder ook de verplichtingen van de voornaamste personeelsleden vermeld, maar of deze verplichtingen naar behoren werden uitgevoerd, is een groot vraagteken. Toch duidt het erop dat er bepaalde regels zijn die niet werden uitgevoerd zoals het hoorde. Hiertegenover stond het *algemene reglement*, waarin de rechten en plichten van de leden en bezoekers centraal stonden. ⁽²⁰⁾

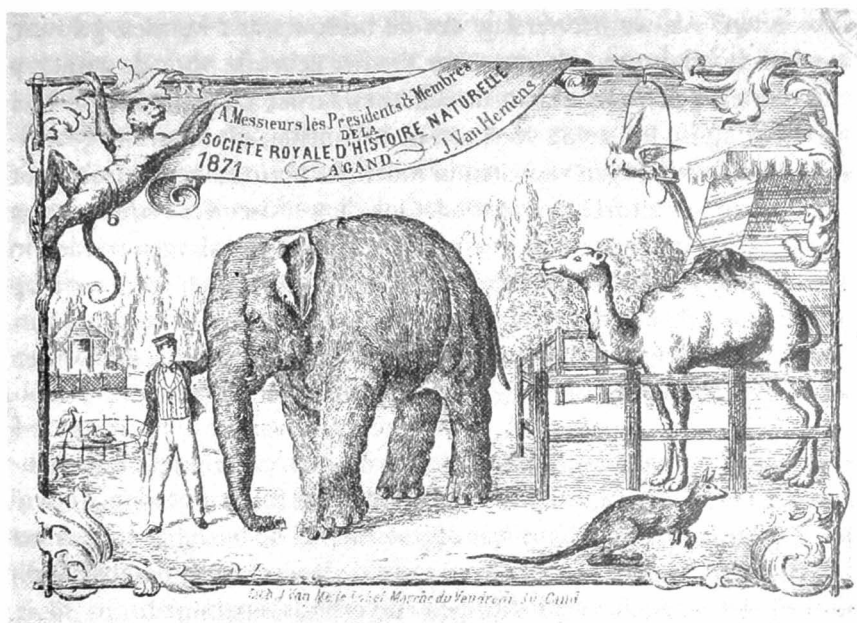
(18) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursraadverslagen 14/03/1852 - 31/03/1851.

(19) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursraadverslag, 21/12/1851, intern reglement.

(20) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), reglement van de maatschappij voor natuurlijke historie, 1851.

U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ4(2), reglement van de zoölogische tuin van Gent, 1877.

Een publiekstrekker van de maatschappij was de olifant Betsy. De olifant en de kameel werden gebruikt voor ritjes met de kinderen. (Foto Huis van Alijn)

De leden die hun toegangkaartjes op een of andere manier doorgaven aan een andere persoon, konden hiervoor een boete krijgen van 5fr., en ook de kinderen van de leden die met de gouvernante de tuin wensten te bezoeken konden dit enkel in het bijzijn van hun ouders of met een speciale toelating van de bestuursraad.

Een belangrijk onderdeel van het reglement vormden de maatregelen voor interne ordehandhaving. De leden van de maatschappij en andere bezoekers van de tuin hadden het recht hun klachten over de uitbating van de cafetaria of over de werknemers van de maatschappij te kennen te geven in een speciaal register, dat ter beschikking lag in het salon van de maatschappij. Aan personen die de dieren verontrustten of die om het even welk voorwerp, dat aan de maatschappij toebehoorde, beschadigden werd een boete van 3 fr. opgelegd. De overtreders moest eveneens instaan voor de vervanging van het voorwerp of het betalen van de waarde ervan.

In een ander artikel wordt melding gemaakt van het feit dat alle zaken, door een persoon geschonken aan de maatschappij, moesten ingeschreven worden in een register en dat er bij wijze van dankbaarheid een plakkaat zou worden geplaatst bij het voorwerp, het dier of de plant die de persoon aan de maatschappij geschonken had.

Als de bestuursraad alle maatregelen bij overtreding van één van de artikelen zou hebben toegepast, dan zouden de inkomsten uit boetes toch niet onaanzienlijk geweest zijn. Maar wat gebeurde er met die

inkomsten? Als we het verslag van de bestuursraad kunnen geloven, werden de inkomsten als een extra krediet gebruikt voor de aankoop van dieren. Een voorstel van de schatbewaarder De Smet bracht hier verandering in: hij stelde voor om de inkomsten uit boetes te gebruiken om de behoeftigen van Gent in moeilijke periodes bij te staan door middel van het uitdelen van brood. Ook de werknemers verkregen een derde van de inkomsten uit boetes. Deze verbodsbepalingen werden in 1877 uitgebreid met het verbod om bloemen te plukken en er werd op gewezen dat de ouders verantwoordelijk gesteld werden voor het kattenkwaad van hun kinderen. Naarmate er meer concerten werden georganiseerd, werden ook de verbodsbepalingen uitgebreid. ⁽²¹⁾

Het reglement vormde de hoeksteen van de maatschappij en evolueerde naar gelang de eisen die zich in de praktijk voordeden. Terwijl het reglement in het begin was afgestemd op de bezigheden van het beheer, zou het evolueren in dienst van de leden van de maatschappij met mogelijkheden, verplichtingen en verbodsbepalingen.

Wie bezocht de dierentuin?

Men maakte een verschil tussen de *effectieve leden*, leden met een minimum aantal aandelen van 10, de *bezoekende leden*, leden in het bezit van een familie- of persoonlijk abonnement en de *ereleden*. Deze laatsten verkregen het erelidmaatschap van de bestuursraad voor bewezen diensten. De manier waarop de maatschappij haar leden aanwierf, gaf een duidelijk beeld van de klasse die werd toegelaten. Het was noodzakelijk dat de personen, die werden voorgedragen door reeds aangenomen leden, over voldoende kwaliteiten en referenties beschikten om als lid te worden aanvaard door een kiezingscommissie. Hieruit zou men kunnen afleiden dat de leden vaak in dezelfde kringen vertoefden. De nieuwe leden dienden jaarlijks lidgeld te betalen en daarnaast moesten ze beschikken over een abonnement. De leden hadden de keuzemogelijkheid tussen twee soorten abonnementen: een persoonlijk abonnement of een familieabonnement, waarbij ook echtgenote en kinderen (onder de 18 jaar) werden toegelaten. De effectieve en bezoekende leden hadden het recht de tuin dagelijks te bezoeken. Jongeren die de leeftijd van 18 hadden bereikt, waren verplicht een abonnement van 5 fr. per jaar te nemen. ⁽²²⁾

Naast deze abonnees werden ook officieren van het Gentse garnizoen toegelaten. Zij genoten het voorrecht niet aanvaard te moeten worden, waardoor ze ook niet verplicht werden lidgeld te betalen. Ook deze bevoorrechte klasse was meestal afkomstig uit een gegoede familie.

De aandeelhouders (leden met meer dan vijf aandelen) hadden het recht om buitenstaanders uit te nodigen voor een bezoek aan de tuin.

(21) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 114(2), reglement van de zoologische tuin van Gent, 1877.

(22) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 116(4), reglement van de maatschappij voor natuurlijke historie, 1851.

Tegen een vergoeding werd ook aan niet-abonnees de mogelijkheid geboden de tuin te bezoeken; de aanwezigheid van het Zuidstation speelde hierbij een grote rol. Een Brits reiziger die de dierentuinen in Europa bezocht, stelde dat 'personen op doorreis, als ze wat tijd hadden, de tuin eens moesten bezoeken met het voordeel dat de tuin gelegen was in de nabijheid van het station'.⁽²³⁾

Al vlug werden er bepaalde privileges verleend aan de liefdadigheidsinstellingen van de stad Gent en aan educatieve instellingen. Wanneer de directeur van een internaat een familieabonnement kocht, konden de leerlingen van de instelling mits een jaarlijkse vergoeding de tuin bezoeken. In sommige gevallen werden de kinderen van de educatieve instellingen op bepaalde uren en dagen toegelaten. Zo konden de arme kinderen van de St.-Vincentius à Paulo-school op de maandag en de dinsdag van de kermis tussen de middag het park bezoeken. Ook de kinderen van de kantschool en de weesjes, die onder toezicht stonden van de grijze zusters, bezochten op die manier het park.⁽²⁴⁾

Het belangrijkste feit met betrekking tot de klasse van de bezoekers van de maatschappij, gebeurde in 1857, naar aanleiding van het voorbeeld van de dierentuin van Amsterdam in 1856. Om de werklieden en het dienstpersoneel in de maatschappij toe te laten in de maand september, zou de Gentse maatschappij dat voorbeeld volgen. De beslissing hiervan werd als volgt geformuleerd: '*L'année dernière à Amsterdam, le jardin zoologique a été ouvert, pendant tout le mois de septembre, aux ouvriers et domestiques, moyennant une entrée de 25 cents. ... Nous avons décidé que le jardin zoologique serait ouvert aux ouvriers et domestiques tous les dimanches et jours de fête, de 8 à 12 heures du matin, moyennant une entrée de vingt centimes par personne.*'⁽²⁵⁾ De arbeidersbevolking van Amsterdam had deze gelegenheid met beide handen aangegrepen en het resultaat was dat er 22.771 arbeiders de tuin hadden bewonderd. Dit resultaat wekte de aandacht van de bestuursraad. Ook Gent was immers een arbeidersstad (veel inwoners waren arbeiders). De bestuursraad van de Gentse maatschappij verwachtte dan ook een grote opkomst van de arbeiders tijdens de voormiddagen van de zon- en feestdagen, het hele jaar door. En de beslissing van de bestuursraad had resultaat: nadat de maatschappij haar deuren acht zondagen had opengezet voor de arbeiders, hadden reeds 9.435 stadsgenoten de tuin bezocht.⁽²⁶⁾ De toegangsmogelijkheden werden nog verder uitgebreid met de toelating van de plattelandsbewoners, soldaten en staatsambtenaren van de spoorwegen, post, telefoon en telegrafie en de ministeries.⁽²⁷⁾

De klasse van bezoekers en de toegangsprijzen zijn nauw met elkaar verbonden. De leden van de maatschappij hadden, zoals hierboven ver-

(23) Peel C.V.A.; The Zoological garden of London, Londen, F.E. Robinson & co, 1903.

Keeling C.H.; Where the elephant walked, Cam Publications, 1991.

(24) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 1J7(5), bestuursraadverslagen, 09/07/1853 - 09/11/1855.

(25) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 1J6(4), verslag van de algemene vergadering, 15/02/1857.

(26) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 1J6(4), bestuursraadverslag, 01/05/1857.

(27) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 1J4(2), reglement van de maatschappij voor natuurlijke historie, 1883.

meld, de mogelijkheid om te kiezen tussen twee soorten abonnementen, een persoonlijk of een familiaal. Een persoonlijk abonnement kostte vijftien frank en een familiaal abonnement 25 frank. Studenten en officieren van het garnizoen betaalden enkel een abonnement van zes frank en geen lidgeld, want zij moesten niet aanvaard worden door de bestuursraad. De toeristen, die niet door aandeelhouders waren voorgesteld, moesten een toegangsprijs van een frank betalen. Met de beslissing van de bestuursraad om vanaf 1857 ook werklieden toe te laten, werd de tuin toegankelijk voor een ruimer publiek. De werklieden betaalden een toegangsprijs van 25 centiemen per persoon en dit werd een jaar later verminderd op 20 centiemen per persoon. Naast de werklieden werden ook soldaten, huispersoneel en plattelandsbewoners toegelaten tegen dit tarief.

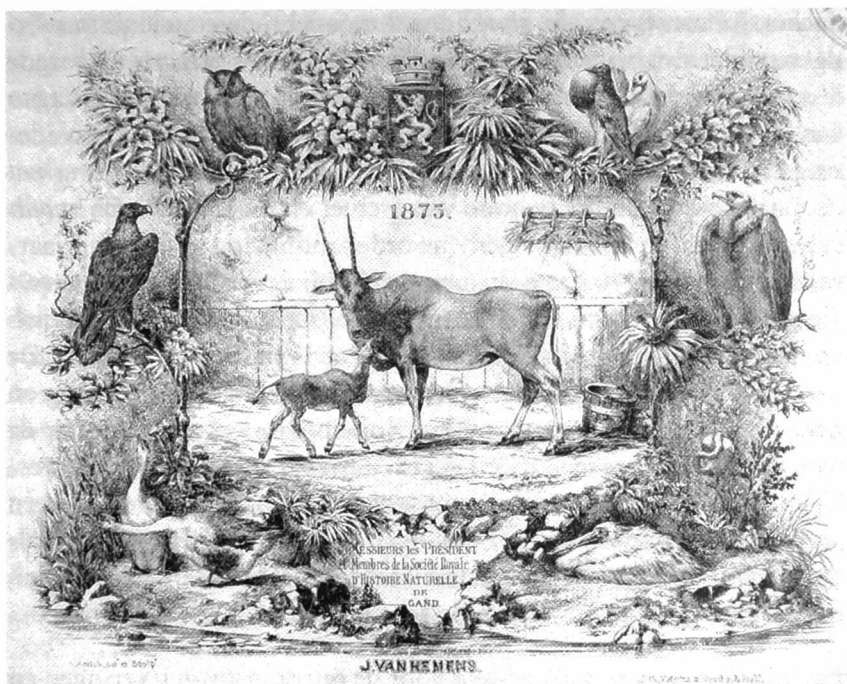
De toegangsprijzen voor het bezoek van de tuin vertellen ons niets concreets. Daarvoor moet een vergelijking gemaakt worden met de lonen van de arbeiders vanaf de tweede helft van de 19de eeuw. Het loon voor één dag werken in 1850 was anderhalve frank en in 1900 ongeveer twee en een halve frank; dit wil zeggen dat wanneer een arbeider een bezoek wenste te brengen aan de dierentuin, hij ongeveer 14% van zijn dagloon hieraan moest spenderen. ⁽²⁸⁾ Dit deel was enkel bestemd voor één persoon. Als een arbeidersgezin (met 3 kinderen) er een dagje uit van wenste te maken, dan moest het 75% van een dagloon neertellen. We kunnen ons afvragen of het budget van een arbeidersgezin toereikend was om aan deze ontspanningsvorm deel te nemen. Volgens Chris Vandenbroecke werd tot het begin van de 20ste eeuw 75% van het budget van een arbeidersgezin uitgegeven aan levensmiddelen, 23% aan kledij-huishuur-energievoorziening en één à twee procent aan gezondheidszorg en hygiëne. Hierdoor werd de mogelijkheid tot 'gecommercialiseerde' ontspanning, zoals een bezoek aan de dierentuin, teniet gedaan. ⁽²⁹⁾ We kunnen hieruit afleiden dat de fabrieksarbeiders niet in aanmerking kwamen om een bezoek te brengen aan de tuin. Wie wordt dan bedoeld met 'les ouvriers'? Wellicht zijn zij te vinden onder de bedienden van de burgerij, boeren, kleine zelfstandigen en staatsambtenaren. Een juiste verwijzing naar de arbeidersklasse die de tuin kon bezoeken was moeilijk te vinden, zodat we ons moeten beperken tot veronderstellingen.

De tuin, galerijen en salons van de maatschappij werden ter beschikking gesteld van de leden in de wintermaanden van negen uur tot het vallen van de nacht (dit varieert van 17u. tot 19u.). In de zomermaanden van acht uur tot valavond, variërend van 20u. tot 22u. De leden konden de tuin dagelijks bezoeken, maar meestal werden er niet veel leden opgemerkt op zondagvoormiddag. Dan werd de tuin van 8u. tot 12u. opengesteld voor de werklieden, boeren en soldaten,

(28) De Weerd D.; Het sociale leven in België, arbeiders en arbeidsleven 1844-1914, A.G.N., deel 12, Haarlem, Fibula-Van Dishoeck, 1981.

(29) Vandenbroecke Chris; Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk, Leuven, Kritak, 1984.

De maatschappij legde zich in het bijzonder toe op een collectie van vogels en exotische herkauwers. (Foto Huis van Alijn)

evenals tijdens de voormiddagen van de feestdagen. De leerlingen van de kantschool mochten de tuin tijdens de voormiddagen van 17 en 24 juli bezoeken.

Het dierentuinpersoneel en de lonen

Het personeel werkzaam in de zoölogische maatschappij van Gent bleef gedurende de bestaansperiode vrij beperkt. Maximaal waren er negentien werknemers in dienst, wat niet veel is, als we zien dat de zoölogische maatschappij van Antwerpen in dezelfde periode (1900) 90 werknemers in dienst had. ⁽³⁰⁾ De werknemers werden onderscheiden door de taken die hen werden opgelegd. Zo was er het *administratieve personeel*, waarvan ook de directeur en de secretaris deel uitmaakten en het *parkpersoneel*, waaronder de bewakers, tuiniers en manusjes-van-alles. De reden waarom de directeur en secretaris als enige leden van de bestuursraad bij het personeel gerekend werden, was omdat ze een loon kregen voor de diensten die zij aan de maatschappij bewezen. De hoofdbewaker, conciërge, magazijnier en meesterknecht hadden meer verantwoordelijkheid dan de andere werknemers.

De taken van dit administratieve personeel werden beschreven in het interne reglement van 1851. De taak van de *directeur* bestond erin de dierencollectie op peil te houden, verkoop en aankoop van dieren te regelen, het onderhouden van dieren, planten en materiaal behorende tot de instelling, een verplichte aanwezigheid, zowel overdag als 's

(30) Baetens Roland; De roep van het paradijs, 150 jaar Antwerpse zoo, Tiel, Lannoo, 1993.

nachts. Bij een eventuele afwezigheid moest hij de conciërge verwtigten, zodat deze zijn taken kon overnemen. De *secretaris* verzorgde de correspondentie van de maatschappij, stond in voor de verslagen van de vergaderingen, zowel van de bestuursraad als van de vergadering der aandeelhouders en verzorgde de dagelijkse boekhouding van de maatschappij en het behoud van archief en bibliotheek. De *hoofdbewaker* stond in voor de algemene ordehandhaving in de tuin, waarvoor hij de gehele dag van dienst was, en hij superviseerde de navolging van het algemene reglement, in het bijzonder van art. 33, betreffende vernieling of verstoring van eigendom van de maatschappij. De *conciërge/portier* werd belast met het controleren van de ingang en het ontvangen van toegangsgelden. Buitenstaanders werden door de conciërge ingeschreven in een register met vermelding van de vertegenwoordiger en de vertegenwoordigde en er werd eveneens een register bijgehouden met de betalingen gedaan door niet-voorgestelde buitenstaanders. Deze registers met vermelde betalingen werden ingeleverd bij de directeur om de acht dagen.

Een *magazijnier* werd aangesteld voor de ontvangst van leveringen en hij was ook verantwoordelijk voor de voeding van de dieren. Hij gaf het voedsel van de dieren aan de desbetreffende dierenverzorgers, en omdat er geen misbruiken zouden plaatshebben, werden er vaste openingsuren van het magazijn ingevoerd waarop de verzorgers het voedsel konden afhalen. Deze uren hingen uit aan het magazijn en aan het kantoor van de directeur. ⁽³¹⁾

De taken van deze personeelsleden bestonden uit meer dan enkel het verzorgen van de dieren of de planten. Ze werden ook belast met de bewaking van de tuin en het uitvoeren van de nodige reparaties.

Vanaf het ontstaan van de maatschappij werd er door de bestuursleden geopteerd voor een uniform voor het personeel. Zeker de opzichters bij de concerten werden verzocht een uniforme pet te dragen en ook de opzichters die in de tuin surveilleerden werden verplicht een pet te dragen. Er was een speciaal uniform voor de portier/conciërge. Sommige werknemers verbleven in de maatschappij: de directeur en de conciërge hadden een eigen woning aan de ingang van de tuin, de magazijnier verbleef samen met de meesterknecht, na aanpassingen, in het vroegere kantoor van de directeur en er was een tuinier die boven de stal van de olifant verbleef. Naast de vaste werknemers, van wie we hier een beeld kregen, werden er ook speciale arbeidskrachten in dienst genomen voor speciale gelegenheden, zoals bij feesten en tijdens de zomermaanden voor het onderhoud van de tuin.

De lonen van het parkpersoneel evolueerden tijdens het bestaan van de maatschappij, van gemiddeld 55 fr/maand naar 85 fr/maand. Er werden eveneens premies gegeven aan de werknemers wanneer er

(31) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 118(6), bestuursraadverslag, 05/05/1876.

extra opdrachten werden uitgevoerd. De wedde van de werknemers is vergelijkbaar met de wedde van een fabrieksarbeider, maar de omstandigheden waarin de werknemers van de maatschappij werkten, kunnen wel gunstiger genoemd worden. Men werkte in de buitenlucht en de verscheidenheid van de job zorgde ervoor dat het werk niet te ééntonig was.

Het feit dat het bestuur het personeel op een betere manier behandelde dan de bazen van de fabrieken bleek na een ongeluk dat zich voordeed toen een van de bewakers werd verwond door de olifant en de maatschappij de dokterskosten en het ziekteverlof voor haar rekening nam en dit in een tijd waar nog geen sprake was van enige sociale zekerheid voor de arbeider. ⁽³²⁾ Het voorstel om een verzekering tegen werkongevallen aan te gaan kwam er niet door, omdat de verzekeringsmaatschappij alle personeelsleden wenste te verzekeren en niet enkel de bewakers die belast waren met de verzorging van de gevaarlijke dieren, zoals de bestuursraad het wenste. ⁽³³⁾

Nevenactiviteiten van de dierentuin

Naast het tentoonstellen van dieren zorgde de dierentuin nog voor andere attracties binnen de muren van het park, om het de bezoekers zo aangenaam mogelijk te maken. Zo konden de bezoekers een hele namiddag vertoeven in de tuin.

De bouw van de kiosk had tot doel concerten te houden in de maatschappij. In 1852 krijgen we een eerste vermelding in verband met het uitvoeren van muziekstukken. De nodige stappen werden ondernomen bij de militaire bevelhebbers van het garnizoen van Gent, om te onderhandelen over de mogelijkheid van een concert door het militaire muziekkorps. De bestuursraad vroeg zich af op welke dagen het muziekkorps zou spelen, waar in de tuin het concert zou plaatshebben en wanneer de zomerconcerten zouden beginnen. De beslissing over het hoe, waar en wanneer van de concerten werd in samenspraak met de 'Maatschappij van Hovingbouw en Kruidkunde' (kortweg 'Casino') geregeld en er werd rekening gehouden met de noden en verlangens van elk van de Maatschappijen. ⁽³⁴⁾ Om aan alle voorstellen tegemoet te komen, kwam men in overleg met de Maatschappij van het Casino overeen, dat er elke maand twee concerten in de dierentuin en twee concerten in het Casino zouden gegeven worden, telkens op zondag. Deze overeenkomsten hielden een jaarlijkse vergoeding van 2400 frank voor het korps in, te betalen aan het stadsbestuur voor de periode waarin het burgerlijk korps ter beschikking zou zijn. Ook de dagen van de concerten werden vastgelegd. Zo beschikte de dierentuin op de zondag en de maandag van de gemeentefeesten (Gentse Feesten) over de burgerlijke harmonie. Verder zou de stad

(32) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursraadverslagen, 16/04/1880 - 01/10/1883 - 04/02/1884.

(33) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), bestuursraadverslagen, 11/04/1899 - 24/10/1899.

(34) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursraadverslag, 24/02/1854.

zich inzetten om binnen een termijn van vijf jaar het aantal muzikanten en de verscheidenheid van instrumenten te vergroten. ⁽³⁵⁾

Meestal waren de concerten gratis voor de leden. Toch waren er uitzonderingen. Op vraag van de burgemeester van Gent werd er in de tuin een concert gegeven, waarvan de winst naar de werkloze arbeiders van Gent zou gaan. De leden die dit concert wensten bij te wonen betaalden een som van 50 centiemmen per persoon. Het concert bracht ongeveer 1000 frank op, die aan de burgemeester werden overgemaakt. Behalve de militaire en burgerlijke korpsen werden er ook muziekverenigingen aangesproken om concerten te geven in de maatschappij, hoewel de voorstellen meestal van de verenigingen zelf kwamen. Dat deze concerten voornamelijk bestemd waren voor de leden en de buitenstaanders die eveneens in de maatschappij waren toegelaten, is normaal. Lagere klassen van de bevolking werden enkel op zondagvoormiddag toegelaten en de concerten die plaatsvonden op zondag waren meestal *matinéés*. In 1874 werd er wel een voorstel gedaan om ook op zondagvoormiddag een concert te geven. Dit werd niet aanvaard en het zou nog enige jaren duren voor de lagere klassen konden genieten van de muziekstukken door een harmonie naar voren gebracht. Dit voorstel om tweemaal in de maand op zondagvoormiddag een concert te geven, werd hernomen, maar ook nu werd er eerst een petitie rondgedeeld aan de verenigingen van de stad en de buurt om de mening van de anderen te kennen betreffende de concerten voor de werklieden. ⁽³⁶⁾

De concerten van de maatschappij vormden maar een deel van de attracties door de bestuursraad georganiseerd om de leden te boeien en nieuwe leden aan te werven. Het beheer van de maatschappij trachtte van de dierentuin een vorm van ontspanning te maken, gecombineerd met culturele festiviteiten en aantrekkingspolen.

De maatschappij organiseerde ook feesten. De feesten waarmee de maatschappij uitpakte, waren sterk verbonden met de concerten door de maatschappij georganiseerd. De concerten werden met een vaste regelmaat gegeven, een- tot tweemaal in de week, terwijl de feesten maar enkele malen per jaar plaatsvonden. In de beginjaren van de maatschappij werden er enkel festiviteiten georganiseerd bij speciale gelegenheden, bv. het bezoek van de koninklijke familie aan de stad en de gemeentefeesten, beter bekend als de 'Gentse Feesten'. Reeds vanaf de start van de maatschappij merken we op dat het bestuur een beroep deed op de bereidwilligheid van het stadsbestuur om bij te dragen in de kosten voor festiviteiten ter gelegenheid van bijzondere aangelegenheden. De bijdragen van het stadsbestuur varieerden naar gelang het belang van de aangelegenheid. De maatschappij kreeg een subsidie van 1200 frank voor de gemeentefeesten en 2000 frank ter

(35) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 116(4), bestuursraadverslag, 02/05/1873.

(36) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 118(6), bestuursraadverslag, 25/04/1876.

gelegenheid van het bezoek van de koninklijke familie aan de stad Gent en de dierentuin. De twee bezoeken van een koninklijk gezelschap vereisten een voorbereiding en speciale evenementen. In 1855 werd de maatschappij vereerd met het bezoek van de Graaf van Vlaanderen, tevens erevoorzitter van de maatschappij, waarbij hij een wandeling zou maken door de tuin en een concert bijwonen. ⁽³⁷⁾ Een jaar later werd de stad Gent vereerd met het bezoek van de koning en zijn gevolg. De maatschappij werd belast met het geven van een receptie voor het koninklijke gezelschap, dat ondanks een druk programma een bezoek zou brengen aan de maatschappij. ⁽³⁸⁾

Bij de georganiseerde feesten werd het grote gebouw verlicht door gaslampjes, wat het concert een speciale dimensie gaf. De regelmaat bij de feesten was zeker te vinden in de maand juli. Dit heeft te maken met de gemeentefeesten, de *Gentse Feesten*. Die werden georganiseerd rond 10 juli, op zondag, maandag en dinsdag. De festiviteiten tijdens de *Gentse Feesten* werden gekenmerkt door het afschieten van vuurwerk. ⁽³⁹⁾ De directeur wenste echter het vuurwerk af te schaffen omdat het de dieren teveel verontrustte. De feesten hielden naast een concert en een verlichting van een gebouw of van de gehele tuin, ook nog een openluchtbal, een voorstelling van soorten ballons, lichtprojecties en andere attracties in. Voor de kinderen van de leden werden speciale kinderbals georganiseerd, waarbij er een wedstrijd werd gehouden met zelfgemaakte karretjes en spannen gedecoreerd met bloemen, evenals een loopwedstrijd.

De feesten waren voornamelijk bestemd voor de leden van de maatschappij, maar ook buitenstaanders werden toegelaten, mits een verhoogde toegangsprijs. De lagere klassen konden genieten van feesten die speciaal voor hen werden georganiseerd, namelijk het *concert populaire*. Het publiek betaalde dan een toegangsprijs van 25 centiemmen. Zo'n concert met feest werd ook georganiseerd tijdens de *Gentse Feesten*. ⁽⁴⁰⁾ Het is duidelijk dat de sociale klassen strikt gescheiden werden door afzonderlijke feesten en concerten en ook door afzonderlijke dagen te voorzien waarop men de tuin kon bezichtigen. Toch is het de moeite waard om te vermelden dat een burgerlijk gezinde vereniging, zoals de maatschappij van de dierentuin, zich inzette om iedereen mee te laten genieten van het moois dat de tuin te bieden had.

Een attractie die in bijna iedere dierentuin te vinden was, waren de ritjes op kamelen, pony's of in wagentjes. Ook in de maatschappij van Gent hadden de kinderen mogelijkheid tot wandelingen met pony's. Reeds in 1856 werd op vraag van de leden het voorstel gedaan aan de bestuursraad om net zoals in Brussel kinderritjes te organiseren.

(37) Gazette van Gent, 7-8 mei 1855, 28-29 mei 1855.

(38) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ7(5), bestuursraadverslagen, 21/05/1853- 27/06/1853.

(39) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ8(6), bestuursraadverslagen, 02/03/1877, 19/01/1880, 19/11/1891 en 02/04/1901

(40) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ8(6), bestuursraadverslagen, 28/12/1880, 04/06/1886.

U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, IJ6(4), bestuursraadverslagen, 04/04/1890, 10/02/1893, 02/10/1900, 02/04/1901 en 02/04/1902.

Maar ondanks de belangstelling bleken de kosten hoger te zijn dan de inkomsten en daarom werd er in 1896 beslist om deze kinderritjes af te schaffen.

Een vreemde attractie vormde de *skatingring*. De bestuursraad kreeg in 1877 twee voorstellen om zo'n ring te bouwen in de tuin: een overdekte ring, zowel toegankelijk voor de leden als voor het brede publiek of een open ring die enkel zou toegankelijk zijn voor de leden van de maatschappij. Het tweede voorstel werd aanvaard en de skatingring werd geconstrueerd. Enkele maanden later (12 augustus) was de constructie klaar en kon de ring geopend worden. De uitbating ervan werd uitbesteed. Al van bij de opening van de ring waren er klachten over de uitbating. De openingsuren die werden geregeld en vastgelegd in een contract tussen de uitbater en de bestuursraad werden niet nageleefd, wat leidde tot een schrijven naar de uitbater over deze klachten. Uiteindelijk werd er besloten om de skatingring te sluiten.

De prijskampen en tentoonstellingen voor honden, vogels, katten, runderen en andere dieren, zoals we die nu nog steeds kennen, wekten ook de belangstelling van de leden van de zoölogische maatschappij. Er werden niet enkel exposities in de tuin gehouden, maar de directeur werd ook regelmatig uitgezonden om aan een expositie deel te nemen. Op vraag van de leden van de maatschappij besloot de bestuursraad een tentoonstelling met prijskamp voor pluimvee te organiseren. Hieronder werden verstaan: fazanten, kippen, konijnen en duiven. Dergelijke tentoonstellingen werd reeds in Londen gehouden. Deze expositie was niet bedoeld om de mooiste exemplaren van een bepaald soort dieren van de verschillende dierentuinen tentoon te stellen. Ook de bevolking werd erbij betrokken, zodat de personen die zich bezig hielden met het kweken van hun geliefkoosde dier hiermee konden pronken en eventueel een prijs in de wacht slepen.

Ondanks de gunstige ligging van de maatschappij in de buurt van het Zuidstation voor de toeristen was de bestuursraad toch van mening dat het de maatschappij ten goede zou komen, wanneer men publiciteit zou maken voor de dierentuin. De secretaris, dhr. Tijdgadt, merkte bij zijn reizen naar andere zoölogische maatschappijen op dat de instellingen affiches lieten drukken om de nieuwsgierigheid van het publiek, in het bijzonder van de buitenlanders, op te wekken, met de vermelding dat het park iedere dag ter beschikking stond van de bezoekers en de bekendmaking van de openingsuren; de affiches werden verspreid in de stations en de voornaamste hotels in de stad.

Het einde van de dierentuin

Vanaf het jaar 1896 had de maatschappij te kampen met een daling van het aantal leden. Omdat abonnementsopbrengsten de belangrijkste

ste inkomstenbron van de maatschappij vormden, was dit veront- rustend voor de werking van de instelling. De veranderingen die men hoopte te verwezenlijken in de tuin en de bouw van de concertzaal werden achterwege gelaten tot men de financiële situatie van het komende jaar had bevestigd. Maar de inkomsten van de leden en de andere bezoekers verminderden steeds meer en in 1897 had men reeds 5487 frank minder inkomsten dan in 1895. Ondanks de nodige voornemens om de kosten te drukken en zo een positief saldo te behouden of tenminste het negatief saldo zo klein mogelijk te houden, bleven de inkomsten van de leden afnemen, zodat de situatie van de maatschappij in zo'n mate verergerde dat men zich in de bestuurs- raad de vraag stelde of het geen oplossing zou zijn om enkele dieren te verkopen en het personeel te reduceren. Een reductie van het personeel was een realistische zaak, maar de verkoop van dieren zou zeker bijdragen tot een nog groter verlies van leden. Alle mogelijke middelen werden ingeschakeld om de opbrengsten op peil te houden. Zo werden er dieren verkocht waarvan men nog exemplaren had en werd er in de bestuursraad voorgesteld om de functie van secretaris- boekhouder op te schorten vanaf 1 januari 1903 en zijn taak te laten uitvoeren door de directeur. ⁽⁴¹⁾

De besprekingen met het stadsbestuur over de onteigening waren niet het enige probleem waarmee de bestuursraad werd geconfronteerd. De verdere uitbating van de maatschappij vormde een ander proble- em. Hier waren eveneens twee mogelijkheden: of men zette de uit- bating door tot 1 oktober 1903 zoals men in het verleden had gedaan, d.w.z. met behoud van de dierencollectie, concerten en feesten, of men zag af van een verdere uitbating, wat ten goede zou komen aan de aandeelhouders, omdat er geen grotere verliezen zouden worden gemaakt. Enkele raadsleden waren voor het idee gewonnen om de uitbating op dat moment stop te zetten, maar dan zou de doorge- voerde wijziging van het artikel van de statuten geen zin hebben. Er werd uiteindelijk geopteerd voor de uitbating tot 1 oktober 1903 met besparing op werknemers en openbare verkoop van de dieren. Enkele leden van de raad meenden dat de exploitatie van de tuin kon voort- gezet worden zonder dieren, maar een dierentuin zonder dieren zou het ledenaantal zeker naar beneden halen, wat een nog ongunstiger effect zou hebben op de inkomsten.

Met de verkoop van de dieren was de bestuursraad ook verplicht het personeel te ontslaan, maar de bewakers van de dieren werden nog in dienst gehouden om de eventuele kopers en de directeur bij te staan voor het vervoer van de dieren. Dit was zeker van belang voor de verzorging en het vervoer van de olifant, omdat deze afhankelijk was van zijn bewaker/opzichter.

(41) U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 1J6(4), verslag van de Algemene Vergadering, 09/02/1902.

U.C.B., Fonds Vliegende Bladen, 1J6(4), bestuursraadverslagen, 25/02/1902 - 12/04/1902.

In de vergadering van de aandeelhouders waren bijna alle gerechtigde personen aanwezig of werden ze vertegenwoordigd door een aanwezige. Bij de vervanging van de leden van de bestuursraad werd de vraag gesteld wat het nut was van een nieuwe bestuursraad als de maatschappij toch werd ontbonden. Het antwoord op deze vraag luidde dat de beslissing tot de ontbinding van de maatschappij ten gevolge van art. 8 van de statuten in de handen lag van de aandeelhouders en dat wanneer er personen waren die deze ontbinding wisten, ze zich moesten inschrijven op de daarvoor bestemde lijst. Het resultaat van die inschrijving, waarbij 27 aandeelhouders met samen 1092 aandelen de lijst hadden ondertekend was duidelijk: de ontbinding van de maatschappij werd gewenst.

De gronden van de maatschappij werden na lange besprekingen aan de stad verkocht met als doel deze om te vormen tot gebruik van openbaar nut, waarbij de terreinen werden verkaveld en openbaar werden verkocht. ⁽⁴²⁾ Met de beslissing van het stadsbestuur om in de Muinkmeerswijk een deel voor te behouden voor de bouw van arbeiderswoningen, rees er tegenstand van de buurtbewoners, die meenden dat het ongehoord was om in een deftige wijk als de Muinkmeersen een aantal arbeiderswoningen te vestigen. ⁽⁴³⁾ Met de klachten werd geen rekening gehouden, want de arbeiderswoningen zijn nu nog terug te vinden in de Alpacastraat, de Keviestraat en de Takkenbosstraat. Het Muinkpark tussen de Benardstraat en de Muinklaan getuigt als laatste van een halve eeuw Gentse dierentuin. Bij het zoeken naar een oorzaak voor het verval van de Gentse dierentuin kunnen we enkel speculeren. Ze kan gevonden worden in het feit dat de Gentse dierentuin zich niet rechtstreeks toelegde op wetenschappelijk onderzoek, terwijl andere gelijkaardige instellingen, zoals Antwerpen, dit wel deden. De richting waarin we onze speculaties zoeken is een verandering in de vrijetijdsbesteding van de burgerij, waarbij de kuststreek als aantrekkingspool een ware opgang kende. ⁽⁴⁴⁾ De maatschappij was niet de enige vereniging die te lijden had onder deze nieuwe vorm van ontspanning van de burgers. ⁽⁴⁵⁾

Besluit

In 1851 werd door de stichtingscommissie overgegaan tot een bestuursraad van de 'Maatschappij voor Natuurlijke Historie van Gent'. Er werden gronden aangekocht tussen de Muinkkaai en het toenmalige Zuidstation en die werden afgesloten door een houten omheining. De tuin werd door enkele architecten ingedeeld en ingericht volgens de noden van de gekochte dieren. De organisatie van de dierentuin lag in de handen van de bestuursraad, in het bijzonder van de directeur en de secretaris.

(42) S.A.G.; G2m5/15, 24 mei 1905: akte van verkoop; 14 sept. 1905: affiche met bekendmaking van de aankoop van de gronden van de voormalige tuin.

(43) S.A.G.; G2m5/14, 15 sept. 1905: brief aan de buurtbewoners van de Muinkmeersen aan het stadsbestuur.

(44) Steels M.; De Gentse dierentuin, Gendtsche Tijdinghen, jg.2, 1973, n° 9.

(45) La Flandre Libérale, 30 mei 1904.

Jaarlijks werd er verantwoording afgelegd aan de algemene vergadering van aandeelhouders; in deze vergadering werd uitleg gegeven over de financiële toestand van de maatschappij. Verder dienden zij ook de bestuursleden van de raad aan te stellen. Naast het bovengenoemde interne reglement, bestond er ook een algemeen reglement waaraan de bezoekers van de dierentuin zich dienden te houden om de rust en orde binnen de dierentuin te verzekeren. Bij het niet navolgen van het reglement werden er boetes uitgedeeld aan de overtredders.

Het feit dat de leden moesten worden voorgesteld aan een keuze-commissie om aanvaard te kunnen worden als lid van de maatschappij, bewijst haar elitaire allure, die doorheen het bestaan van de maatschappij gehandhaafd zou blijven, ondanks de poging tot democratisering. Deze democratisering hield in dat men in 1857 besloot om, in navolging van de maatschappij van Amsterdam, de werklieden in de maatschappij toe te laten op zon- en feestdagen, maar enkel tijdens de voormiddag. Tot de werklieden werden ook de middenklasse, de plattelandsbewoners, het huispersoneel en soldaten gerekend. Educatieve instellingen en andere verenigingen werden na toestemming van de bestuursraad toegelaten in de tuin, waarbij de bestuursraad de dagen en uren vaststelde. Er werden tijdstippen gekozen, waarbij het merendeel van de leden de tuin niet bezocht, met name over de middag.

De toegangsprijzen varieerden naar gelang van het abonnement of de personen die de maatschappij bezochten. De poging tot democratisering was goed bedoeld, maar het grootste deel van de Gentse arbeidersbevolking kon zich geen bezoek aan de dierentuin veroorloven. De wedden van het parkpersoneel waren vergelijkbaar met die van andere arbeiders in Gent. De werknemers met de grotere verantwoordelijkheid verdienden iets meer dan de anderen en kregen soms ook een bonus.

Concerten vormden de geliefde ontspanningsvorm van de 19de-eeuwse burgerij en omdat de dierentuin niet wenste onder te doen voor haar leden, werden er elke week concerten georganiseerd, uitgevoerd door een militair of burgerlijk muziekkorps en bij afwezigheid van beiden werd de taak overgenomen door een of andere vereniging. De concerten waren oorspronkelijk enkel voor de leden van de maatschappij, maar daarin kwam verandering toen de bestuursraad eveneens *concerts populaires* organiseerde, bestemd voor een ruimer publiek. Terwijl de ouders genoten van de opgevoerde klassieke muziek konden de kinderen zich vermaken in de skatingring of met de kinderritjes op pony's, kamelen of in wagentjes. Deze attracties voor de kinderen werden eveneens georganiseerd om te voorkomen dat ze het concert zouden verstoren.

Naast deze concerten werden er ook feesten gegeven in de tuin, waarbij het concert werd opgeluisterd met speciale verlichting, vuurwerk, vooral tijdens de gemeentefeesten (Gentse Feesten), het oplaten van gefigureerde ballons en openluchtbals. En ook bij de feesten werden de kinderen niet vergeten. Zij waren immers de toekomstige leden van de maatschappij. Er werden speciale kinderbals georganiseerd en wedstrijden waarbij de kinderen karretjes moesten versieren met bloemen.

Voor u geknipt

Pasen en Sinksen in Vlaanderen

Antoon Naert

*“Vrouwke kijk maar in het nest,
de witte zijn het best
de bruine spann de krone
wees nie moe
geef maar toe
geeft er acht of geeft er tiene
van ‘t en is maar eens int jaar
da me kommen ziene.”*

Rondhaalversje uit Roeselare, 1914 (*Uit Biekorf, 1989, p. 91*)

Vlaanderen zou Vlaanderen niet zijn, mochten ook de verenigingen het Paasfeest niet aangrijpen om hun jonge leden op de been te helpen. En wie kan er daar beter bij helpen dan ... de paashaas? Onderstaande foto laat hem in al zijn glorie tussen de begerige kinderhandjes zien (*Het Wekelijks Nieuws, 28.02.2000*)

Paashaas met heel wat lekkers in het Kasteeldomein

HET WEKELIJKS NIEUWS - 28.2.2000

Op uitnodiging van de Bond van Grote en Jonge Gezinnen hadden de klokken een paar duizend eieren gedeponeerd in het kasteeldomein. Het was de paashaas in hoogst eigen persoon die de kinderen een handje kwam helpen bij het zoeken. Gewapend met zakken en mandjes en uitgerust met laarzen, in het gezelschap van de enthousiaste ouders en grootouders kwamen een hele schare kinderen opdagen om al dit lekkers te zoeken. Voor de pehvogels onder de zoekers hadden de bestuursleden van de Bond enkele eieren achter de hand gehouden. En of de eieren smaakten na al dit lastig zoekwerk! (NVZ/GV)

Het is weer bijna zover. Valentijn voorbij en de paashaas, paasklokken, paaseieren, paasezel, paaspalm, ... sieren weer de vitrines. We plozen even de Vlaamse kranten na op gebruiken en achtergronden van het Vlaamse paasfeest. Een eerste artikel (*Het Wekelijks Nieuws*, 17.04.1992) geeft wat meer informatie over de verschillende uitingen die aan het Paasfeest verbonden zijn.

Waar komen de paastradities vandaan?

Pasen is het oudste kristelijke feest en vermoedelijk zijn in bepaalde paastradities elementen binnengeslopen die verwijzen naar voorkristelijke lentefeesten. De wetenschappers zijn het er niet over eens, maar er zijn toch enkele merkwaaardige vaststellingen. Ons baserend op diverse bronnen, in het midden latend of de theorieën wel kloppen, geven we een overzichtje van de mogelijke herkomst van enkele paastradities. En hoe komt het eigenlijk dat de kerk geen vaste datum heeft voor het paasfeest?

Volgens sommige auteurs heeft de kerk het paasfeest geënt op een bestaand "heidens" voorjaarsfeest waarbij de verheerlijking van de zon centraal stond. Na de duistere, koude winter wint de zon aan kracht, het zonlicht overwint de duisternis en de natuur "herleeft" of "verrijst". Volgens deze versie was Pasen oorspronkelijk het feest van de nieuwe zon waarvoor de goden gedankt werden met het ontsteken van offervuren. Andere auteurs menen dat het vuur de kwade geesten moest verdrijven of zelfs de vruchtbaarheid van het land bevorderde door de techniek van de verschroeide aarde.

Nu nog worden her en der in Nederland en Duitsland traditionele paasvuren ontstoken. Opmerkelijk is wel dat het belangrijkste paasfeest in het Duits en het Engels de niet-kerkelijke namen Ostern en Eastern kreeg, verwijzend naar het oosten, de windrichting van de opgaande

---

PAASBROOD EN PAASLAM

Andere vorsers zien een verband tussen het paasgebeuren en het feest dat destijds werd opgezet bij het verweiden van de schapen, het overbrengen van de winter- naar de zomerweide. Passah zou een Syrisch-Arabisch woord zijn voor dansen, springen of huppelen. Het verweiden van de schapen ging gepaard met een herdersfeest waarbij de herders eerst gezamenlijk een maaltijd nuttigden. Een auteur ziet om die reden zelfs een verband tussen dit herdersfeest en de Witte Donderdagmaaltijd van Kristus en zijn apostelen. De joodse traditie heeft overigens een veel ouder paasfeest waarbij te Jeruzalem ritueel schaapslammeren werden geslacht. Dat is meteen de zeer waarschijnlijke verklaring voor de term "paaslam", die ook in de kristelijke godsdienst wordt gehanteerd.

te Donderdagnaaltijd van Kristus en zijn apostelen. De joodse traditie heeft overigens een veel ouder paasfeest waarbij te Jeruzalem ritueel schaapslammeren werden geslacht. Dat is meteen de zeer waarschijnlijke verklaring voor de term "paaslam", die ook in de kristelijke godsdienst wordt gehanteerd.

Volgens enkele auteurs vertoont het joodse paasfeest verwijzingen naar het oeroude herdersfeest voor het verweiden van schapen: de aanwezigheid van een offerlam, de gezamenlijke broodmaaltijd, maar ook de herdenking van de bevrijding van het joodse volk uit de Egyptische slavernij, waarbij de verplaatsing naar de zomerse schaapsweide symbool zou staan voor de intrede in het "nieuwe land", het begin van een nieuw en hoopvol tijdperk. Het eten van paasbrood in de Westerse traditie zou kunnen teruggaan naar de oeroude herdersfeesten of zelfs verwijzen naar het ongedesemd brood van het joodse paasfeest. In bepaalde periodes van de kerkgeschiedenis werd het offeren van paasbrood geïntroduceerd in de liturgie, al bleef het in de grond om een volksgebruik.

PAASHAAS

De herkomst van de paashaas is veel minder duidelijk. In tal van culturen kreeg de haas een plaats in mythische vertellingen, riten en zelfs magi-

sche gebruiken. De haas wordt vaak geassocieerd met vruchtbaarheid en waakzaamheid, het dier slaapt zowat met de ogen open en heeft op die manier veel contact met de mysterieuze maan die in sommige culturen eveneens een rol toebedeeld krijgt rond vruchtbaarheid. Anderen menen dat de haas simpelweg verwijst naar de vroegere offerdieren. Nog andere auteurs stellen dat de paashaas pas op het einde van de middeleeuwen in Duitsland opduikt. De "Osterhase" zou later over de grens gewipt zijn. In tal van verklaringen heeft de paashaas iets te maken met paaseieren. Ofwel gaat het om de waakzaamheid tijdens de paasnacht of om de zorgzaamheid voor het nieuwe leven, waarvoor het ei symbool staat. Toen de versierde paaseieren hun intrede deden, werden de kinderen, voornamelijk in Duitsland, wijs-gemaakt dat zo'n speciale eieren niet door kippen, maar door de paashaas gelegd werden. Andere verklaringen opperden dat de paashaas de eieren versierd of verstopt had.

PAASEI

En dan de paaseieren. Die hebben wellicht veel te maken met de vasten. In de loop van de kerkgeschiedenis waren eieren gedurende een bepaalde tijd van de vasten, sommigen spreken van de goede week, verboden voedsel. Vandaar dat er tal van uiteenlopende folkloristische goede week- en paasakti-

viteiten rond eieren gesignaleerd worden. Eieren werden opgehaald door zingende of ratelende kinderen, aan pastoor of koster gegeven, verstopt, ten geschenke gegeven, enz.

Gespaarde eieren mochten met Pasen verorberd worden. De geschiedenis van de folklore vermeldt ook diverse spelletjes met eieren. Het zoeken van verspreid liggende paaseieren gaat volgens andere auteurs terug naar de oeroude vruchtbaarheidsrituelen waarbij in de natuur gezocht werd naar het eerste nieuwe leven bij de intrede van de lente. In tal van culturen kregen eieren bijzondere aandacht als symbool van kiemkracht, nieuw leven en vruchtbaarheid. Primitieve religies hielden voor dat alle leven en zelfs het heelal uit een ei ontstaan is. In tal van godsdiensten kregen eieren een rituele functie. Een ei staat ook voor oneindigheid (zonder begin of einde), eeuwigheid (door de verderzetting van het leven) en wordt zelfs omschreven als symbool voor "de opstanding" of voor het leven na de dood.

Zoals het kuikentje (het paaskuiken) zich als nieuw wezen uit het ei bevrijdt, zal de ziel van de overledene een nieuw leven beginnen. Eieren in marmer, ivoor en glas werden teruggevonden in graven van Romeinen bv.

In de Roomse, maar ook in diverse andere tradities staan eieren symbool voor vrijgevigheid aan armen, eieren zijn ideaal voor gif-

handigen, voedzaam en hygiënisch verpakt in de natuurlijke schaal. Het schilderen van de eieren zou reeds kunnen teruggaan op vruchtbaarheidsrituelen uit de oudheid, andere schrijvers verwijzen naar Perzië. Er waren ook bijgelovige ideeën rond vasten- of goede vrijdag-eieren. Eieren uit de goede week zouden beschermen tegen donder en brand en destijds werd zelfs verteld dat goede vrijdag-eieren niet bederven.

PAASKLOK

De paasklokken stammen helemaal uit de Roomse en aanverwante tradities. De kinderen werd verteld dat de klokken tijdens de witte donderdag-ritus uit de klokketoren verdwenen richting Rome om er paaseieren op te halen. De eieren, vooral sinds de Tweede Wereldoorlog van chocolade vervaardigd, werden dan door de klokken in de tuinen rondgestrooid. Meteen een verklaring voor de vleugels van de paasklok.

Het strikje rond het paasei zou dan weer, althans volgens enkele bronnen, teruggaan op een voorkristelijk vruchtbaarheidsritueel. Met Pasen moet men er op zijn "paasbest" uitzien. Dat heeft misschien te maken met een gelukkig al lang voorbijgestreefd gebruik dat men zich tijdens de vasten niet waste, zeker in strenge religieuze orden of bij individuele kluizenaars bij wie het vasten soms nog beduidend extremere vormen aannam. Later werd het

zich bestrooien met as vervangen door een gestileerd kruisje op het voorhoofd. Ooit was het in bepaalde streken gebruikelijk dat de pastoor een nieuw kostuum gaf aan diegene die zijn askruisje veertig vastendagen niet uitwiste.

EERSTE VOLLE MAAN

En moest de grote schoonmaak ook niet met Pasen beëindigd zijn? Altemaal zaken die wijzen op een nieuwe start, een nieuw begin en dat is, in alle uiteenlopende herkomsttheorieën over lenteeen paasfeesten en ermee verwante tradities, waar het in essentie om gaat. Rest nog dat éne vraagje waarom Pasen geen vaste datum heeft zoals Kerstmis of Allerheiligen. De eerste kristenen vierden Pasen op hetzelfde tijdstip als de joden. Maar in de tweede eeuw na Kristus begon een discussie of dat wel zo moest blijven. Op het concilie van Nicea werd in 325 na Kristus de knoop doorgehakt. Toen werd beslist dat Pasen moest vallen op de zondag na de eerste volle maan na het begin van de lente.

(LD)

Net op datzelfde ogenblik meende ook *Het Volk* (17.04.1992) het volk te moeten onderrichten en verscheen daar volgend artikel met achtergrondinformatie.

Van palmezel tot paashaas

De paastijd is rijk aan tradities waarbij dieren een opmerkelijk, vooral symbolische rol spelen. Vele daarvan verdwenen. Zo verging het de palmezel, behalve in Hoegaarden, dat een unieke uitzondering is. In bepaalde streken (vooral in Nederland) lopen de kinderen nog rond met een palmpasen getooid met een broodhaantje. Het paaslam behoort bij vele volkeren tot het traditionele paasmaal en de paashaas — in welke vorm dan ook — is in volle opgang.

Palmezel

De herdenking van Christus' intocht in Jeruzalem werd van in de vroege middeleeuwen aanschouwelijk voorgesteld. Men liet zelfs de bisschop of officiant rijden op een ezel of ezelin. Palmzondag kreeg hierdoor in de volksmond de naam van „Ezelsfeest”. Die ezel maakte het soms al te bont en werd vervangen door een houten ezel. In Zoutleeuw werd in 1213 melding gemaakt van een „imagine Salvatoris in asino sedentis”, een beeld van de Heiland gezeten op een ezel.

De houten palmezel werd op de schouders gedragen of op wielen voortgetrokken, soms door zogenaamde Jeruzalemavaarders. De bloeiperiode van de palmezel situeerde zich op het einde van de 16de, begin 17de eeuw. Het gebruik was vooral verspreid in Zuid-Duitsland.

De palmezelomweging groeide uit tot een volksvertoon. Men geloofde dat met het voorttrekken van de palmezel aflaten te verdienen waren. Soms werd hij met giften bedacht en omhangen. Iedereen wou erbij zijn of hem tenminste aanraken. In bepaalde streken liet men de kleine kinderen een eindje meerijden.

Het bevorderde een gezonde en krachtige groei, zo beweerde men. Het palmezelrijden was niet altijd kosteloos. In Wenen verdienden de misdienaars en de lekebroeders een aardig centje door kinderen en ook volwassenen rond de Sint-Stefanskerk te begeleiden op een kleinere of grotere palmezel. Voor een grote of een in ijzer gegoten palmezel gold zelfs een dubbel tarief. Een rit op de palmezel was vaak hoofdzakelijk bedoeld voor de knapen die hun eerste lange broek mochten dragen.

Het was dan ook niet te verwonderen dat er reacties kwamen. Erasmus viel scherp uit tegen het rondtrekken van de palmezel. Maarten Luther dreef in 1534 tijdens een preek de spot met de palmezel. De reformatoren wensten uitdrukkelijk de verwijdering van alle palmezels. Later kwam er een formeel verbod vanwege kerkelijke en wereldlijke gezagsdragers.

In de noordelijke Nederlanden overleefden de palmezels de Hervorming niet. In bepaalde streken werd tijdens de Contra-reformatie de palmezelprocessie weer in ere hersteld. Toen Jozef II aan het bewind kwam, moesten vele overgebleven palmezels er aan geloven. Toch bleven er nog heel wat bewaard, vooral in Zuid-Duitsland en Oostenrijk. Naast Hoegaarden in Brabant houden thans nog Thaur in Tirol en Puch bij Hallein palmezelprocessies in ere.

Op tal van plaatsen werd vroeger degene die op Palmzondag als laatste aan de ontbijttafel verscheen „palmezel” genoemd. Hij kreeg wel eens een in brooddeeg gebakken palmezel.

Het rondlopen met palmpasen, versierde palmtakken bekroond met een broodhaantje, behoort in Vlaanderen al lang tot het verleden, enkele pogingen tot herleving in Assenede, Borgerhout en Maaseik niet te na gesproken. In Nederland komt het gebruik nog in bepaalde gewesten voor.

Op een schilderij van Breughel, „De Strijd van Carnaval met de Vasten”, bemerken we op de achtergrond een palmpaas, opgebouwd in kruisvorm. Ook broodjes ontbreken niet. Guido Gezelle vermeldde voor West-Vlaanderen de „palmsteert”, een lange staf „met bosseboom en blommen gepint”. Wellicht mag het „haantje op een stokken”, dat vroeger door de Greef van Halfvasten voor de kinderen in de streek van Antwerpen en Turnhout werd meegebracht, als een uitvloeisel van de eertijds meer algemeen bekende palmpasen of palmmei beschouwd worden.

De eenvoudige vorm bestaat gewoon uit een stok met een stuk gebak erop. Dit gebakje (meestal twee) heeft de vorm van een vogelfiguur (een haan of een zwaantje), of van een krans of krakeling. Doorgaans wordt de palmpaas versierd met palmtakjes, met groen, met linten, slingers en vlaggetjes, met noten, vijgen, appels, sinaasappelen en krakelingen. Ook lege eierdoppen en gekleurde eierschelpen zijn een traditioneel en symbolenrijk gegeven.

In de palmpaas ziet men wel eens een verkleinde meiboom. De haan komt in beide gevallen voor. Telkens treedt hij op als symbool van de vruchtbaarheid. Boven op de meiboom prijkte vaak een levende vogel: een haan, een kip, duif of eend. Een overblijfsel hiervan is de kalle mooi of pinksterboom op Schiermonnikoog met een levende haan in top. De levende haan werd door een nabootsend broodoffer vervangen. De broodvogel aan de palmpaas noemt ook zwaantje, eendje, gansje, duifje of kloek. De afwijkingen schrijft men toe aan wat onhandige bakkers, die er niet in slagen een precies gelijkende haan te fatsoeneren. In het voorchristelijke denken werd de

haan de kracht toegemeten onheil te kunnen afweren. De haan op de palmpaas — ook pikhaan of haantjepik genoemd — is, naast oeroud vruchtbaarheidssymbool, ook het symbool van de dageraad, van de overwinning van het licht op de duisternis, van waakzaamheid en verrijzenis. In christelijke zin herinnert hij ook aan de verloochening van Petrus.

met paaseieren bedenken. Hij komt eigenlijk uit Duitsland, waar sedert lang in bepaalde gewesten verteld werd dat hij de paaseieren legde en verborg.

De haas was reeds een goddelijk dier bij de Egyptenaren. In de Indische mythologie was hij aan de maangod toegewijd en de Chinezen beweerden dat hij zijn thuis had op de donkere zijde van de maan. In vele culturen was de haas het uitverkoren dier van de godin van de liefde, de schoonheid en de vruchtbaarheid. Bij de Egyptenaren noemde men ze Oeroet, bij de Grieken Artemis en Aphrodite en in de noorderlijke landen Ostara, de godin die haar naam zou gegeven hebben aan het Duitse (Ostern) en Engelse (Eastern) woord voor Pasen. Anderen betogen evenwel dat Ostern van het hoogduitse „ôstrâ” werd afgeleid. Het betekende de spanne tijds waarin de zon pal in het oosten stijgt.

De haas is vanouds een vruchtbaarheidsymbool. Hij gold als lievelingsdier van Ostara, de godin van de lente, als lentebode. Vooral in Noord-Europa overleefde hij de kerstening. Men geloofde — of ten minste men vertelde — dat hij bij de viering van de lentefeesten eieren kon leggen. Dat de paashaas de leverancier werd van de paaseieren vinden we voor het eerst terug in een tekst van Georg Frank uit 1682. Hij trad als dusdanig reeds op in de Elzas en in de Pfalz. Vandaar breidde hij zijn activiteiten uit naar Baden en Württemberg. Nu de paashaas ons in allerlei smakelijke vormen tegemoet treedt, bekommert zich niemand — en allerminst de kinderen — om zijn wat duister verleden als bringer van even smakelijke paaseieren. V.W.

Maar ook de stoerdere mannen laten zich vangen aan wat paasromantiek. Op de veemarkt van Anderlecht wordt elk jaar de paasos verkozen. Hierover gaat onderstaand artikel uit *Het Volk*, 07.04.1990.

Van gilde-os tot paas-os

Paasveetentoonstellingen zijn nog steeds in en slachtveeprijskampen van de „Vette Os” genieten heel wat belangstelling, uiteraard van de veekwekers en hun cliënteel, de slachtersbazen en beenhouwers. In de winterperiode is het sedert vele eeuwen gebruikelijk vee „op te zetten” en „af te mesten”. Wanneer in het voorjaar het tijdstip van de weidegang aanbreekt, wil de veekweker zich van de vetgemeste dieren ontdoen. Het is dus niet toevallig dat bepaalde slachtveeprijskampen rond dit tijdstip gepland worden, terwijl bovendien de paasfeesten steeds een gelegenheid zijn om eens met de beste kwaliteit uit te pakken.

Zo bestond bv. in Uberlingen aan het Bodensee en in bepaalde Zwitserse steden het gebruik dat de slagers met een opgesmukte vetgemeste os door de straten trokken alvorens deze naar de slachtbank te leiden. In Parijs werden eertijds de vastenavondfeesten opgeluisterd met het omleiden van versierde ossen. Bij ons houdt de koninklijke maatschappij Sint-Jan, de oude achtbare beenhouwersgilde, in Antwerpen nog steeds haar prijskamp van de „Vette Os” in de periode vóór de vasten. Op Palmenzondag verzamelt de Regie der Slachthuizen van Anderlecht het kruim van de nationale veefokkerij om een „paasbeest” op zijn best te bekronen.

Offerdier

De festiviteiten rond een „paasbeest”, „paasos” of „paaskalf” kunnen op een verre voorgeschiedenis terugblikken. Via de middeleeuwse gilden kunnen we teruggaan tot het offermaal van onze heidense voorvaders. Sommige histori-

ci plaatsen de oorsprong zelfs in het oude Egypte. Onze voorouders brachten op bepaalde tijdstippen, zoals bij de aanvang van het nieuwe jaargetijde, offerdieren naar de brandstapel. Met het beste uit hun veestapel hielden ze een plechtige optocht die een sterk religieuze inslag had.

In de middeleeuwen vinden we de feestelijke ommekeer met omkranste offerdieren terug. Ze worden niet meer naar de slachtbank geleid om de goden ter wille te zijn, maar als voorwerpen van een feestelijke stemming ten bate van de gildebroeders van het beenhouwersambacht. De middeleeuwse gilden mogen beschouwd worden als de vakverenigingen van hun tijd. Zij hadden tot doel het ambacht te beschermen en het peil ervan te verbeteren. De schuttersgilden werden de waardige erfgenamen van het ridderschap.

Gilde-os

In de 15de en 16de eeuw kenden de schuttersfeesten een luisterrijk verloop. „Mitt boghen ofte mitten bussen tot een oeffeninge en onderhoude der conste” konden belangrijke prijzen gewonnen worden. Zo kwam het voor dat, naast zilveren wijnkannen, een met zilver „vercierden kovel” (kap van een mantel) ook een vette os als beloning werd uitgelooft. Die os werd plechtig rondgeleid, naar de geplogenheden met het oude offerdier. En mocht hij niet in de kerk, dan leidde men de os drie keer rond de kerk. Als de gilde-os door de stad werd gevoerd, dan was het feest voor jong en oud. Jonge mannen liepen in de optocht voorop met vedel en trommel. Het prijsdier was met

bloemen en bladeren omhangen. Eens geslacht, deden niet alleen de feestvierende gildebroeders zich te goed, maar ook de geestelijkheid van de kerk waar de gilde haar altaar had, kreeg haar deel. Bovendien werden de armen niet vergeten.

De gilden die geen os konden bekostigen, hielden het bij een kalf. In het Stedelijk Historisch Museum in Amsterdam bewaart men een schilderij dat eertijds toebehoorde aan 't Groot Kramersgild. Het doek van een zekere Jacob Corneliszoon van Oostzanen stelt een rode os voor omkranst met groene bladeren. Vóór de os draagt een vierkante steen volgend opschrift:

*Negentin hondert en twaalf pont
Heeft gewogen dese Osse al ruim.
En was hoog seste halve voet als hij stond
En dik, X voeten, ic liech niet eene kruym.
De lengkte was just XII voet min IIII
duim.
Ao. 1564*

Feestelijk geschenk

Een goed stuk rundvlees werd niet alleen door de gildebroeders naar waarde geschat. Het werd vanzelfsprekend ook niet versmaad tijdens de grote feestelijke maaltijden en bij plechtige intochten. In 1401 zochten de beenhouwers de vetste os uit om de hertog van Boergondië aan te bieden bij zijn plechtige intrede. Keizer Karel ontving in 1546 in Nijmegen zelfs vijf vette ossen. Ze werden voorgeleid met vergulde horens en omhangen met groene kransen en kleurige linten. Ook in de 17de eeuw was er veel volk te been, telkens wanneer „een gildebest 't sy os, queen, koe of kalf met de trommel omgebracht wert”.

De Reformatie deed het gebruik bij de gilden teloorgaan, maar de slaggers hielden het verder in ere. Wanneer zij een bijzonder groot best gekocht hadden — vooral met het oog op het paasfeest — leidden zij het nog door de straten van de

stad, begeleid door trommelslagen.

In „Sinnebeelden” heeft vader Cats het over dergelijk gebruik in volgend gedicht met moraliserende toon:

*De gilde-os gaet daer heen,
verciert met rose-kransen.
Men hoort den trommel slaen,
men siet de kinders dansen.
Hy schuym-beckt in de wyn,
en pruyst van enkel vet.
Maer peyst niet aan den byl,
die op hem is gewet.*

De slaggers verkochten het vlees in de vleeshal, waar het tentoongesteld werd op banken (stenen tafels). Het vlees van het gildebest — het bleef naar oude trant die naam dragen — werd „alleen ende apart geleyt” en 't werd versierd „met hoeden, kransen van bloemen, rosen, palm of eenigh ander diergelycke cieraet”. Uit een keure van 27 januari 1625 blijkt dat men op straf van boete geen ander vlees „op de banck” mocht hebben dan „dewelcke mette trommel sullen wesen omgeleyt”.

Onderbreking

De gilden werden in de Franse tijd opgeheven. In 1790 werd het feest van de „Vette Os” verboden. Napoleon I voerde het vijftien jaar later weer in, maar dan strikt gereguleerd.

De paastijd bleef een geschikte periode om op veetentoonstellingen met het beste voor de dag te komen. In het eerste Vlaamse algemeen werk over de landbouw, „Werkdadige Landbouw-konst der Vlamingen” (Gent, 1823), schreef J.B. van Aelbroeck: „Er zijn liefhebbers die somwijlen kalvers vetten tot vier maanden lang; deze noemt men paaskalvers en worden omtrent Pasen naar de grote steden gebracht, om den prijs van het schoonste kalf te hebben dien men aldaar, volgens een oud gebruik, gewoon is te geven.”

In zijn „Volkskundige Kalender voor het Vlaamse Land” (1923) vertelt pr. G.,

Een archieffoto toont de rondleiding van de „opgetuigde” Paas-os in Anderlecht. Over dit aloud gebruik handelt deze Randkrant.

Foto VW

Celis dat vroeger in de steden slachtwagens rondreden met het geslacht vlees van een „Paasbeest”. Het werd bij de beenhouwers tentoongesteld, bekroond met bloemen en kransen. Kinderen die dan met hun moeder naar de winkel kwamen, ontvingen een roos als geschenk. Uit de paasoptochten groeiden de veetentoonstellingen. De prijskampen

van de „Vette Os”, zoals in Anderlecht op Palmenzondag, mogen als een voortzetting ervan beschouwd worden. Voor de slaggers blijft het een feestelijk gebeuren. En wie pakt niet gaarne uit met een bekroond dier, want „iedere os is geen paas-os”.

V.W.

Pasen voorbij, Sinksen nabij. Ook hier heel wat volkse gebruiken, hoewel minder gecommmercialiseerd dan het hele paasgedoe. *Het Volk van 13 mei 1989* licht een tip van de sluier omtrent volksgebruiken op Pinksteren.

Pinksterbruid en pinksterritten

Eertijds sloot Pinksteren de cyclus van de lentefeesten af. Vele geplogenheden vertonen dan ook veel gelijkenis met de traditionele meifeesten. Hun oorsprong wordt gezocht in de vóór-christelijke feesten, die omstreeks deze tijd van het jaar vooral tot doel hadden de vruchtbaarheid te bevorderen. Vruchtbaarheid in het gezin, bij het vee en op de akker.

Zo werden door de landlieden takjes van de opgerichte pinksterboom mee naar huis genomen om hoeve en vee tegen alle onheil te vrijwaren. Dergelijke takjes werden op de hofsteden zelfs aangeboden onder het zingen van een liedje, waarbij als tegenprestatie dan een fooi onder de vorm van wat spek en eieren verwacht werd.

Het rondleiden van de pinksterbruid, waarvoor oorspronkelijk het mooiste meisje van het dorp in aanmerking kwam, doet denken aan de meikoningin. Beide golden ontegensprekelijk als een verpersoonlijking van de vruchtbaarheid. Bekend werden de pinksterbruiden of pinksterbloemen van Schermerhorn in Noord-Nederland en op Terschelling.

Bloemen

De pinksterbloem van Schermerhorn werd uitgebeeld door een jong meisje dat op een draagbaar postvatte. Ze werd omhangen met wel twintig zilveren ovalen schildjes, tien zilveren bellen, drie beugeltassen en 25 barnstenen of bloedkoralen kettin-gen. In de rechterhand hield ze een zilveren kommetje waarin de giften opgehaald werden. In de linkerhand droeg ze een zilveren fluitje waarop ze blies om haar komst aan te kondigen en de aandacht op zich te vestigen.

*Vierge, vierge pinksterbloem
Daar komt zij aangegangen,
Met een krans al om het hoofd
En twee gebloemde wangen.
Vrouwije, als gij niet deugen wilt,
Dan zullen we u gaan verkopen.
Dan gaan we naar het groene woud,
Daar zingen de vogeltjes jong en oud.
Keert u es om, draait u es om,
Vierge, vierge pinksterblom.*

Het pinksterbruidje op Terschelling verborg een ware schat onder een wollen doek. Om een kijkje te mogen nemen, moest men wat geld offeren. Het doek werd dan opgelicht en er werden liedjes gezongen.

Volkkundige dr. J. van der Ven maakte in 1923 volgende inventaris op van die wonderlijke tooi van de Terschellinger pinksterblom. Als aan- en omhangsels noteerde hij: 1 zilveren brandewijnkomlepel; 5 bloedkoralen halsnoeren, licht en donker, ieder van vijf strengels; 5 armbandhorloges; 1 beugeltas met zilveren klep; 17 broches van verschillende grootte; 30 gouden en zilveren ringen; 20 gouden kettin-gen; 7 armbanden; 1 zilveren roomlepel-tje; 4 medailles van de Noord- en Zuidhol-landse Reddingsmij; 6 kleine zilveren theelepeltjes; 1 snuifdoosje; 1 peperdoosje; 1 camee; vele Zeeuwse knopen en nog verscheidene niet nader omschreven kleinigheden.

In de jaren '60 kon men in sommige dorpen en buurtschappen in Twente nog op pinksterzondag een groepje meisjes met een „pinksterbroed” ontmoeten.

Ruiters

Op pinkstermaandag reden vroeger de ruiters door de velden ter bevordering van de vruchtbaarheid. Dat gebeurde o.a. in Koudekerke in Zeeland. Eerst reden de deelnemers met hun getooide paarden driemaal rond de kerk, waarna ze de kerkdienst bijwoonden en nog eens driemaal rond het altaar gingen.

In Beieren worden op tal van plaatsen nog pinksterritten door de velden gehouden. Een oud gebruik is dat de ruiters driemaal rond de akkers rijden. Op de hoeken wordt een tekst uit het evangelie voorgelezen. We hebben hier duidelijk te doen met oude vruchtbaarheidsgebruiken. Een gebruik dat bij ons verdwenen is, maar in Zwitserland nog in ere wordt gehouden, is de uittocht van het vee naar de gemeenschappelijke weide. In onze gewesten kwam het meestal tot een wedloop van de koewachters naar de weide. Wie deze als eerste bereikte, werd tot koning uitgeroepen en mocht zich een koningin kiezen uit de mooiste meisjes van het dorp. De mooiste koe werd met bloemenkransen getooid en feestelijk naar het dorp gevoerd. 's Avonds ontstak men dan in de velden grote vreugdevuren. De jonge boeren trachtten zo hoog mogelijk over het vuur te springen, want hoe hoger men kon springen, hoe beter de oogst zou lukken. In Vlaanderen is het bij menige schuttersgilde vanouds traditie dat de koningsschietsing gehouden wordt. Wanneer een schutter de hoofdvogel neerhaalt, wordt de trom geroerd en wordt de gelukkige schutter tot koning uitgeroepen. De Sint-Pietersgilde van Mazenzele houdt dit gebruik naar oude traditie in ere.

Koeken

In het Gentse kende men een eeuwenoude lekkernij die „sinksentongen” genoemd werd, ter herinnering aan de vurige tongen die op Pinksteren op de apostelen neerdaalden. Het is een langwerpige gebak met een sterke anijssmaak in de vorm van een tong.

In Noord-Brabant placht men na het lof aan de kinderen pinksterkoeken uit te

delen. Het gebak vertoonde de vorm van een krentenbroodje, maar was drie tot vier keer zo groot. In de dorpen Riethoven en Dommelen was de koek langwerpige van vorm. De moeders wedijverden die dag om de kinderen zo mooi mogelijk voor de dag te laten komen. Zelfs de kinderwagens ondergingen een poetsbeurt. Vóór de uitdeling van de koeken sprak de burgemeester de aanwezigen toe. Het hoofd van de school las daarna de namen van de huisgezinnen af met het aantal koeken waarop ieder recht had. De uitdeling was de taak van de veldwachter.

Volksbedevaarten

Pinksteren en vooral pinkstermaandag is vanouds een drukke bedevaartdag. Mariale ommegangen en bedevaarten hebben plaats in Halle (het miraculeus beeld dateert uit 1267), in Kortrijk (O.-L.-Vrouw van Groeninge), in Lissewege (O.-L.-Vrouw ter Doest) en in Werchter (paardenprocessie met deelname van de schuttersgilde). Sint-Cornelius, die het vee beschermt, wordt gediend in Denderbelle, Ninove en Merchtem. In Hekelgem-Affligem wordt de heilige aangeropen tegen reuma, stuipen en andere kwalen.

Een nieuwe zin en betekenis kreeg de Sint-Leonardusprocessie in Zoutleeuw, die nog steeds zeer veel volk trekt. De processie bestaat uit drie delen: het leven van Leonardus, de Leonardusverering in Zoutleeuw en de betekenis van Leonardus in onze tijd. Zo wordt er door de kinderen die daags tevoren hun eerste communie deden broodjes uitgedeeld aan de mensen langs de processieweg. In de processie wordt ook O.-L.-Vrouw van de Osseweg meegedragen. De klassieke eucharistische stoet sluit de processie af. Leonardus wordt aangeropen tegen reuma. Hij is de patroon van de zwakke kinderen en zieke moeders en de beschermheilige van de mijnwerkers. Hij wordt ook vereerd voor een gelukkige geboorte. In Zoutleeuw bleef Leonardus de patroon van de gevangenen, ook in figuurlijke zin. Sint-Leonardus wordt nog vereerd in Sint-Lenaarts (Brecht) en dit reeds sedert de 13de eeuw.

Leden van de broederschap dragen het beeld van Sint-Leonardus mee in de jaarlijkse processie op pinkstermaandag in het Brabantse stadje Zoutleeuw. Over Pinksteren en de gebruiken rond dit hoogfeest gaat deze Randkrant. V.W.

Op pinkstermaandag gaat naar eeuwenoude traditie nog steeds de processie uit waarin ruiters en gilden opstappen.

In Sint-Lenaarts bidt men voor zegen in het huwelijk en het welzijn in de veestal.

Vroeger werden er wassen of zilveren plaatjes (ex-voto's) geofferd. Dat was ook in Huizingen het geval. Ze hingen in een kast bij de ingang van de kerk. Iedereen kon er naargelang de aard van de zaak waarvoor men de heilige om bijstand smeekte, zijn gading vinden. Men ging er driemaal mee rond de kerk en plaatste de ex-voto dan weer terug in de kast. V.W.

Maar ook hier zitten scholen en verenigingen niet om inspiratie verlegen. De Sinksenbruidjes van Veurne zijn hiervan een duidelijk voorbeeld. We willen u dit beeld en liedje niet onthouden (*De Zondag*, 11.06.2000).

Tientallen Sinksenbruidjes in Veurne

VEURNE - Alle kleuters van de basisschool Annuntiata afdeling Blauwe Nonnenstraat in Veurne trokken vrijdag volgens de eeuwenoude traditie door de straten van Veurne met een bloemenkroontje op het hoofd. Uit de 106 keeltjes klonk het Sinksenbruidliedje Sinksenbruid, de leegaard uit. Adie wa èder opgestaan, jadewel èder na 't schole gegoan. Jèt de krwune gestol'n, te Veurn in 't schole. De traditie wil dat de laatste die op school arriveert, een bloemenkroontje op het hoofd krijgt en in de midden van de groep dit liedje naar het hoofd geslingerd kreeg. Vandaag de dag hebben al de kleintjes hun kroontje

Peter Maenhoudt

De kleuters houden een lange traditie in ere.

mee om de "ode aan de ontluikende lente" op te dragen. Langs de straat kregen de pagadders heel

wat lekkers van enthousiaste dorpsgenoten.

(mlt)

Museum in de kijker

Sibylla Goegebuer

Adjunct-conservator Stedelijk Museum voor Volkskunde Brugge

Musée de la Vie wallonne in Luik

Het museum visualiseert, zoals ook andere volkskundige musea dat doen, aspecten van volkscultuur op een educatieve en wetenschappelijke manier, in een historisch pand. De instelling houdt, als volleerd evenwichtskunstenaar, de verhouding tussen het beoefenen van de wetenschap van de volkscultuur én het verzoenen van de museumcollectie met een waardevol architectonisch pand met stadshistorische betekenis, in balans. De geslaagde confrontatie van de uniteit van het bouwerfgoed met het rijk en gediversifieerd roerend patrimonium ontsnapt niet aan de aandacht van de museumbezoeker. De cultuurtoerist op pad blijft niet onbewogen.

Het museum uit zich als ontmoetingsruimte én als plaats waar kennis wordt verspreid en ontvangen. Het is zich dan ook bewust van zijn sociaal-didactische en educatief-pedagogische rol en voert als regisseur deskundig de collectieve identiteit van stad en streek, van Wallonië, ten tonele. De bezoekers zijn nillens willens de acteurs. Het Musée de la Vie wallonne ondertekent, net zoals tal van andere volkskundige musea, het manifest van de volkscultuur.

De stichting van de Société du Folklore wallon in 1889 vuurt het startschot af van de ontstaansgeschiedenis van het Luikse volkskundemuseum. De leden duiden reeds in 1891 op het belang van een museum. Men blijft niet bij de pakken zitten. Een Musée du Vieux-Liège wordt vanaf 1894 in de Académie des Beaux-Arts ondergebracht. Vanaf 1912 buigt een comité, ontstaan uit een fusie van de "Association des Amis de l'Art wallon" en de "Société de littérature wallonne", zich over de eigenlijke, praktische en inhoudelijke uitbouw van een museum voor volkskunde. De statuten van het museum worden in 1913 officieel. Bezieler en stichter van het museum is onbetwistbaar Joseph-Maurice Remouchamps (1877-1939), tevens eerste directeur (1924-1939). In 1925 verhuist de collectie naar de bijgebouwen van het Huis Curtius in de Rue Féronstrée. Drie expositiezaalen worden permanent officieel geopend op 30 september 1930. Een marionettentheater wordt geïntegreerd. In 1955 reeds wordt de noodzaak van het bestaan van een actieve educatieve dienst aangevoeld; het in functie stellen ervan blijft niet uit. De vriendenvereniging van het museum ziet in 1956 het levenslicht.

1962 betekent een keerpunt in de evolutie van het volkskundemuseum. Het 13de-eeuwse Minderbroederklooster, palend aan de barokke Sint-Antoniuserkerk, oorspronkelijk kerk van de Minderbroeders, zal worden gerenoveerd en als volkskundemuseum worden ingericht (1963-1971). Het project is dubbelzijdig. Enerzijds betoont men zoveel mogelijk respect voor de bouwhistorische en stilistische evolutie van de constructie. Anderzijds wil men de nieuwe missie van het pand, het herbergen van een museum voor volkskunde, zo goed mogelijk invullen op bouwkundig vlak.

Het klooster, eertijds de locatie van het schouwspel van heel wat illustere, politieke gebeurtenissen, werd in het derde kwart van de 17de eeuw gereconstrueerd in de zogenaamde Renaissance mosanestijl. Na de Franse Revolutie werd het pand openbaar verkocht: Het gebouw onderging talrijke transformaties en modificaties. Deze tekenen zich ook nu nog af in de architecturale geledingen. In 1970 worden de zalen op de eerste verdieping van de kloosterconstructie, rondom de binnentuin, voor het publiek toegankelijk gesteld. Veertien zalen op de tweede verdieping volgen in december 1972.

Beeldcultuur op mensenmaat primeert: oude ambachten en technieken, productieprocessen, gebruiken en gewoonten worden onder de gemeenschappelijke noemer *Waa's* samengebracht en naar het museumpubliek gecommuniceerd. De geëxposeerde verzameling laat de bezoeker kennismaken met de talrijke facetten en diversificaties van de Waalse identiteit. Het gaat om een museologisch verantwoorde confrontatie van de bezoeker met de collectie. Voorwerpen en documenten maken verbanden zichtbaar tussen voorwerpen en getuigen. De reconstructie van ateliers en traditionele interieurs is typerend en waarheidsgetrouw.

De belangstelling van het museum beperkt zich niet louter tot het behoud en bestuderen van de volkscultuur van Luik en van de onmiddellijke omgeving van de stad; het bekommert zich ook om het bewaren van stedelijke en industriële sites in verval in Wallonië. Het collectiebeleid is dus ook moreel en sociaal geënt. Het museumbeleid nodigt het publiek constant uit tot het uitwisselen van kennis. Het museum is het communicatieplatform bij uitstek om het belang van verscheidene elementen van de volkscultuur, etnologie, etnografie (dialectologie) te onderschrijven.

Het wordt de lezer duidelijk dat een schriftmatig, gedetailleerd beeld scheppen van de collectie, aan de hand van een artikel, altijd een onvolledige weergave zou zijn van de rijkdom van het museum en van de doelstellingen van het museumbeleid. Het gaat veeleer om de creatie van een sfeerbeeld; de weergave van de intimiteit die de ver-

scheidene interieurs uitstralen aan de hand van enkele duidende woorden.

Bezoekers vluchten even weg uit de wereld van het hedendaagse alledaagse om zichzelf terug te vinden in een kunstig gecomponeerde wereld van vroeger. Het Musée de la Vie wallonne is een museum voor mensen die op zoek zijn naar zichzelf. Het is een gevoelshuis dat zowel stemmingen genereert als evoceert. Gebeurtenissen waarmee iedere mens werd geconfronteerd worden op een persoonlijke, maar voor iedereen bevattelijke en herkenbare, manier gedocumenteerd. Het schijnbaar waardeloze wordt waardevol. Het gaat niet alleen om objecten typerend voor de persoonlijke levenssfeer en -wereld van de oorspronkelijke eigenaars maar ook om objecten die de collectieve identiteit van een bepaalde groep mensen karakter geven.

Vier basisideeën beheersen de museologische gedachtegang van de opstelling en worden doorheen stijlvolle museumkamers tot één ketting samengesmeed: de dagdagelijkse leefwereld; werktuigen en fabricatieprocessen; religieuze volkscultuur en de ontspanningswereld (traditionele feesten verbonden met de volksdevotie en marionetten zijn de belangrijkste items). De voorwerpen zijn schakels van deze museumketting en vertellen ieder op zich een verhaal; spelen elk op zich een scène van het toneelstuk dat door het museum wordt opgevoerd. De objecten zijn echter ook onlosmakelijk verbonden met het totaalconcept van de museumopstelling: de collectie brengt een samenhangende, Waalse volkscultuurgeschiedenis tot leven.

Het uithangbord van ca. 1850, dat de vroedvrouw Madame Kruyers voorstelt, voert een individueel schouwspel op maar maakt tevens deel uit van het verhaal van het dagelijks leven van velen. De verzameling uithangborden van het museum is trouwens indrukwekkend. De museumverzamelingen bieden, vanuit verschillende invalshoeken, een veelzijdig beeld van de Luikse en Waalse gemeenschap van vroeger. Het 19de-eeuwse houten kinderspeelgoed, gemaakt door en voor arme kinderen, wordt op dezelfde wijze getoond als de luxueuze, porseleinen kinderpopp. De aanwezigheid van beide types van speelgoed brengt de bezoeker in aanraking met de realiteit.

De voorwerpen worden in een interieur geplaatst dat óók een afzonderlijk verhaal vertelt. De Ardense woonkamer brengt het verhaal van het huiselijke leven van de gewone man. Men eet er; men werkt er; houdt er zich warm aan de haard; ontvangt er genodigden. Het leven concentreert zich in die ene beperkte ruimte. Het schouwspel stemt tot nadenken en legt op die manier een link met de huidige levensstandaarden. De interieurs tonen het landbouwersleven, scheppen een beeld van de stadscultuur en het openbare leven. De metaal- en houtbewerking, de mijnbouw, de huidbewerking tot leder, het weven

en het mandenmaken zijn slechts enkele van de oude ambachten en beroepen die in de museumzaaltjes wetenschappelijk en educatief worden uitgelegd. Ze worden ontmoetingskamers voor bezoekers die spontaan worden aangezet tot reflectie. De interieurs zijn confrontatiespiegels. De museumopstelling is flexibel: voorwerpen kunnen in feite worden geplaatst in verscheidene interieurs, zelfs in verschillende museumopstellingen. Een thematische inrichting vormt de rode draad van het verhaal en geeft het geheel een overzichtelijk en aanvaardbaar karakter; zorgt ervoor dat het een herkenbare identiteit krijgt, samenhangend maar niet dwingend. Het is een herkenbaar gegeven voor vele volkskundige musea.

2003 is het jubileumjaar Georges Simenon. Verschillende facetten van de stad zijn te ontdekken vanuit het oogpunt van deze man met de pijp. Het Musée de la Vie wallonne participeert aan dit mega-evenement en organiseerde, in samenwerking met de Luikse pijpenclub "Le Perron", vanaf 16 mei tot en met 17 augustus 2003 de tentoonstelling *La pipe fait un tabac*. Het sigarenmuseum uit Geraardsbergen, het Historisch Pijp- en Tabaksmuseum uit Sint-Niklaas en het Tabaksmuseum uit Wervik, privé-verzamelaars, de Confrérie van Jean Nicot en de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Luik waren eveneens 'partners in crime'. De tentoonstelling, compact en overzichtelijk geconcipieerd in een hedendaagse opstelling, bracht afwisseling na het bezoek aan de permanente collectie. Met een knip-oogje naar de schrijver Georges Simenon en zijn fetisjobject, de pijp, bood de expositie de gelegenheid om de geschiedenis van de pijp als gebruiks- en siervoorwerp te belichten.

Duidende, historisch geïnspireerde interpretaties en actuele, artistieke benaderingen van het fenomeen voegden een nieuwe dimensie toe aan het pijpenthema. De pijpencollectie uit de reserve van het museum werd verbonden aan de pijpen in bruikleen en andere attributen van de cultuur van het roken. Beroemdheden en fictieve personages die hetzelfde ritueel, het plezier en de kunst van het pijproken delen, werden in de opstelling van de expositie betrokken. De tentoonstellingscatalogus en begeleidende publicatie met illustraties "La pipe fait un tabac" is een aanrader én hebbeding.

Een bezoek aan het Musée de la Vie wallonne bezorgt bezoekers de cultuurhistorische bagage. Dit helpt de volkse buurt van het oude stadsdeel van Luik, met onder meer de citadelheuvel en de adembenemende en -berovende trap van Bueren of de Montagne de Bueren met 407 treden, de regio van Luik en zelfs Wallonië, beter te begrijpen vanuit volkscultureel oogpunt.

Het Stedelijk Museum voor Volkskunde is verheugd het Musée de la Vie wallonne te kunnen rekenen tot zijn samenwerkingspartners.

Voor u gekozen

Sibylla Goegebuer

Adjunct-conservator Stedelijk Museum voor Volkskunde Brugge

Drie GODINKachels in het Stedelijk Museum voor Volkskunde Brugge

Verscheidene interieurs van het Stedelijk Museum voor Volkskunde zijn opgevat als stijlkamers in de ruime zin van het woord. Zij illustreren en evoceren, samen met de volksculturele voorwerpen die er zijn tentoongesteld, een welbepaalde levensstijl, al of niet verbonden met een beroep of ambacht.

Vanuit deze opvatting werden de authentieke haarden van de huisjes van de 17de-eeuwse Schoenmakersrente in de Balstraat, gerestaureerd en in 1973, als decor- en decoratiestuk in de museumentiteit, het oorspronkelijke volkskundemuseum, geïntegreerd. Hetzelfde principe geldt voor de afdeling in de Rolweg die in 1989 en 2003 museumwaardig werd. Op drie plaatsen in het museum worden bezoekers geconfronteerd met kachels, die werden geproduceerd in de GODINfabriek te Guise in Frankrijk of in Brussel, in de tweede helft van de 19de - eerste helft 20ste eeuw. Iedere kachel heeft een eigen vormgeving en sluit stilistisch perfect aan bij de volksculturele aspecten die in de verschillende museumafdelingen worden toegelicht. Bovendien worden de bezoekers op een bijna onopvallende manier in een huiselijke en rustgevende sfeer gedompeld.

Musea die Godinkachels tot hun permanente collectie mogen rekenen, herbergen een bijzondere schat aan cultuurgeschiedenis. De objecten, schijnbaar waardeloos, worden in de museale opstelling waardevolle items. Ze zijn de stille getuigen van een vooruitstrevend, tweede helft 19de-eeuws, urbanistisch, architectonisch en industrieel totaalproject: de fabriek GODIN (1846) en Le Familistère (1859) te Guise in Frankrijk, annex Godinfabriek (1854) met mini-Familistère (1886-1887) te Brussel. Ze passen perfect in het kader van de innoverende, filosofische gedachtegang van de stichter van de Godinhuizen: Jean-Baptiste André Godin (Esqueheries, 1817-1888).

Jean-Baptiste Godin gaat op elfjarige leeftijd aan de slag in het slotenmakeratelier van zijn vader. Een reis doorheen Frankrijk in 1835 brengt de jonge Godin in contact met de schrijnende arbeiderssituatie. De sociale wantoestanden brengen Godin op ideeën die hem

De kleine gietijzeren Godinkachel met opschrift "Godin-Lemaire a Guise Aisne" houdt de schoenmaker in het museum warm.

levenslang achtervolgen. De sociaal geïnspireerde theorieën van Charles Fourier (1772-1837) en Robert Owen worden blijvende inspiratiebronnen. In 1840 sticht Godin te Esqueheries een metaalgietijzerij. Hij lanceert er de productie van gietijzeren kachels. Het betekent de start van een succesrijke, industriële en financiële loopbaan. Jean-Baptiste Godin experimenteert verder. Zes jaar later, we schrijven 1846, vat hij zijn levenswerk aan. De metaalgietijzerijfabriek Godin wordt te Guise opgetrokken. Hij leidt zijn onderneming op een vernieuwende en originele manier. Vanuit een militant-politiek en ver-

licht paternalistisch standpunt weigert hij steevast de fatalistische houding te erkennen die uitgaat van het proletariaat en ijvert hij voor een sociaal welzijn van de Godin-werknemers.

Vanaf 1859 maakt Godin van zijn utopisch denken een realiteit: le Familistère, een wooncomplex met vijfhonderd verblijven voor de werknemers van de fabriek, wordt geconstrueerd naar zijn persoonlijk concept. Godin stelt een bouwprogramma op zoals hij een verkoopcatalogus met gebruiksaanwijzing van Godinartikelen, op inhoudelijk en praktisch vlak, zou samenstellen. Het wordt een functioneel en sober bouwproject, een vernieuwde generatie godshuizen, een Cité Radieuse avant la lettre. Godin doopt het tot Le Familistère,

Gietijzeren kachel met opschrift "Ae Mon Godin". Dit exemplaar staat opgesteld in de nieuwe klompenmakers- en gezondheidsschoenenruimte in voorbereiding. De kachel, type "Petit Godin", wordt nog steeds gefabriceerd.

een woonblok voor families. Het idee van het leven en werken op één locatie, met de uitstraling van een koninklijk paleis, primeert. Godin wil geen sociale hiërarchie, wel een republiek van arbeiders. De functionaliteit en het utilitaire van dit monument van het volk doen denken aan de constructies van kazernes en hospitalen, zelfs aan gevangenissen. Godin ontwerpt een circulatiepatroon met ontelbaar veel trappen, met galerijen en gemeenschappelijke binnenkoeren. Niemand ontsnapt aan het oog van de sociale controle. Le Familistère is een pronkstukje experimentele architectuur, gebaseerd op pragmatisch denken; het is een voorloper van moderne, urbanistische concepten. Licht, lucht en ruimte zijn drie sleutelwoorden. Het is een stad in een stad. De bewoners beschikken over "les équivalents de la richesse". Comfortabel wonen is belangrijk, gelukkig leven is dat evenzeer. Een theater, waarin op zondag lessen moraal worden gespeld, scholen, kinderopvang, een park, washuis, zwembad, econoomaat, enzovoort, maken deel uit van het geheel. Godin zorgt voor klimaatregeling, organiseert stromend-watertoevoer en een vuilafvoersysteem. Marie, Adèle Moret (1840-1908), tweede echtgenote en meest naaste medewerker van Jean-Baptiste Godin, bekommert zich om de pedagogische inbreng.

Het sociale actieplan van Jean-Baptiste Godin omvat nog meer. Hij beweegt zijn personeel er zelfs toe deel te nemen aan het bedrijfsbeleid. In 1880 worden de statuten van de Association Coopérative du Familistère een feit. Economische standpunten en sociale drijfveren bewegen er op gelijke voet. De doelstelling: het scheppen van vreugde in het produceren en in het afgewerkte product, is van primordiaal belang. Jean-Baptiste Godin beschouwt zichzelf niet als utopisch socialist. Hij weet zijn visie wel degelijk te materialiseren.

In 1886-1887 bouwt Godin voor zijn fabriek te Brussel een soort van mini-Familistère. Het dochterproject kent niet hetzelfde succes als de moederstichting te Guise, die tot in 1968 integraal standhoudt en nu nog steeds functioneert. De Brusselse fabriek sluit in 1972 haar deuren.

De Godin-fabriek en le Familistère te Guise hebben steeds een vrij onafhankelijk beleid ten opzichte van het stadsleven en het bestuur van Guise zelf gevoerd. Het hedendaagse cultuurproject en valorisatieplan op termijn, UTOPIA, wil de band versterken op cultureel, economisch en sociaal vlak, tussen de historische site (in 1991 als monument geklasseerd) en de huidige stad Guise. Het gaat om een uitgebreide studie vanuit urbanistisch en landschaps-architectonisch perspectief, uitgevoerd in opdracht van le Département de l'Aisne en het stadsbestuur van Guise die zich hebben verenigd in het orgaan Syndicat Mixte du Familistère Godin in 2000.

Strijkijzerkachel, in 2002 door het Stedelijk Museum voor Volkskunde aangekocht en sedert 2003 in de recente kleermakersopstelling geïntegreerd. Dergelijke kachels werden door de begoede kleermakers benut.

Het programma wordt gesteund door de regio Picardie, de Franse Staat, de Europese Commissie, de Association pour la Fondation Godin en Godin S.A. Er is le Familistère, het sociale paleis dat nog steeds wordt bewoond. Men wil de leefomstandigheden van de bewoners aan de huidige leefnormen aanpassen. Het restauratiedossier legt het accent op een rehabilitatieproces dat zoveel mogelijk aanleunt bij de oorspronkelijke opzet. Het authentieke karakter moet zoveel mogelijk worden behouden. Er moet tevens rekening worden gehouden met de imperatieven van het moderne leven. Er is le Familistère, het museologisch wonder, dat als gebruiksinstrument fungeert voor de valorisatie van het complex door het publiek. Men wil ook op dat

vlak enige reformaties doorvoeren. Het gaat er uiteindelijk om een bijdrage te leveren tot de (her)ontdekking van het monumentale patrimonium en de industriële en sociale geschiedenis van het complex te verbinden met de huidige Godinproductie en leefomstandigheden in de wooncluster.

Het actuele Familistère-avontuur stelt vragen over de plaats van het individu in een collectieve onderneming en toont de relatie architectuur-bewoners en bezoekers. Jean-Baptiste Godin beschouwt het habitat als een sociaal en economisch atelier van het leven. Het Utopiaproject integreert deze gedachtegang in het huidige museumverhaal. Het komt erop aan de visie van Godin zo leesbaar mogelijk te maken in de totale planning. De fabriek en le Familistère zijn belangrijke, monumentale, publieke ruimtes. Utopia wil ook de onmiddellijke omgeving van het woon- en werkcomplex valoriseren en in het plan opnemen.

Welke rol spelen de drie Godinkachels van het Stedelijk Museum voor Volkskunde in het mirakelverhaal Familistère-fabriek Godin? De objecten zijn unieke getuigen van een serieproductie op grote schaal, door Jean-Baptiste Godin vanaf de tweede helft van de 19de eeuw op gang gebracht. Het zijn gebruiksvoorwerpen met sterallure, bestemd om te worden gebruikt door arbeiders en burgers, zonder hiërarchisch onderscheid. Wetenschappelijke onderzoekers herwaarderen thans het polyvalente karakter van Godins totaalproject en tonen opnieuw belangstelling voor zijn idee van de solidaire maatschappij. Dit wetenschappelijk revaloriseren vertaalt zich thans ook naar een maatschappelijke trend: de hernieuwde interesse voor de kachels en keukenfornuizen vanuit de horecasector en interieurarchitectuurbranche.

Het Stedelijk Museum voor Volkskunde start op dit ogenblik een volkskundig onderzoek, op regionale en zelfs ruimere schaal, naar de herkomst, de types en de oorspronkelijke gebruikers van Godinkachels en -fornuizen. Men wenst de kachels uit de eigen collectie in een ruim volkscultuurhistorisch daglicht vanuit historisch en hedendaags, maatschappelijk perspectief te plaatsen. Wij vragen aan allen die mogelijks in het bezit zijn van oude of nieuwe Godinverwarmingsinstallaties aan dit museumproject te participeren. Het interesseert ons te weten hoe men in het bezit kwam van het toestel; of het nog steeds wordt gebruikt of louter als decoratiestuk wordt benut; waar het thans wordt opgesteld; wie de kachels en fornuizen oorspronkelijk gebruikte en of er fotomateriaal ter beschikking is. Serienummers; opschriften; types; kleur- en materiaalengebruik; afmetingen; aankoopbewijzen; enzovoort, zijn eveneens uitermate belangrijke gegevens. Alle informatie wordt vertrouwelijk

behandeld en is uitsluitend bestemd voor wetenschappelijk onderzoek. De Syndicat Mixte du Familistère Godin heeft reeds zijn medewerking toegezegd.

Bronnen

Capron M., Draperi J.F., Godin J.B., *entrepreneur de son siècle ou batisseur du futur?*,

www.crefige.dauphine.fr/recherche/histo_compta/capron.pdf

www.familistere.com/actu_utopia.htm

<http://members.lycos.co.uk/saltaire/History2>

<http://perso.wanadoo.fr/familistere.godin/Vie/godin1>

<http://perso.wanadoo.fr/familistere.godin/Vie/Moret>

Gide Ch., *Trois leçons des cours sur la coopération au Collège de France*, Association pour l'enseignement de la coopération, Paris, mars 1923

Dossier presse Comité Départemental du Tourisme de l'Aisne, janvier 2003

Boekbesprekingen en signaleringen

Figuratief aardewerk

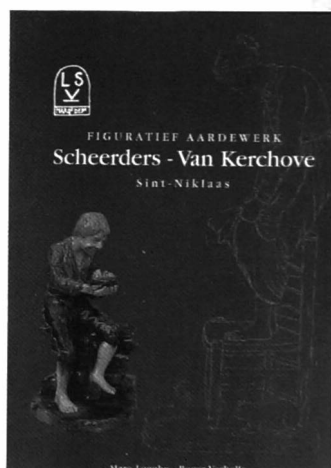
Antoon Naert

Het wordt al bijna een traditie dat op geregelde tijdstippen het Museum voor Torhouts Aardewerk van zich laat horen met de uitgave van een boek over deelaspecten van het Vlaams aardewerk, gekoppeld aan een tentoonstelling van de bestudeerde werken. Na uitgaven over de invloed van de Art Nouveau in het Torhouts aardewerk, over topstukken van Torhouts aardewerk in privaat bezit, over spreuken op borden, over de figuratieve keramiek van Achille Vande Voorde uit Brugge is het nu de beurt aan de productie van figuratief aardewerk uit Oost-Vlaanderen.

Net zoals de vorige uitgaven is ook dit boek in de eerste plaats een kunstboek geworden, met prachtige foto's en heel wat originele tekeningen uit de schetsboeken. Het levert tot nu toe onbekend vergelijkingsmateriaal voor de studie van het volksaardewerk in Vlaanderen. De samenwerking met de stadsarchivaris van Sint-Niklaas heeft daarboven ook zijn vruchten afgeworpen op het historische vlak. De theoretische en methodologische basis van dit boekwerk zit degelijk in elkaar. De historiek van de pottenbakkerij is een goed gestoffeerd deel geworden, terwijl de studie van de productie nauwgezet is opgevat: bronnen, kenmerken, aanmaakproces en ontwerpers komen opeenvolgend aan bod en worden op een begrijpelijke en overzichtelijke wijze toegelicht. Enkel het hoofdstuk omtrent de vergelijking met andere centra valt wat magertjes uit, maar wij begrijpen dat dit gezien de huidige stand van het onderzoek niet anders mogelijk is, en eigenlijk in de eerste plaats een probleem is dat op het vlak van het draaiwerk zal moeten worden aangepakt.

Al bij al is dit een boek dat aan de geïnteresseerde in de Vlaamse keramiekproductie van de vroege twintigste eeuw niet onopgemerkt voorbij mag gaan.

Logghe M. en R. Verhelle (2003), *Figuratief aardewerk, Scheerders - Van Kerchove - Van Kerchove Sint-Niklaas; Torhout.*

Van Buuketetjes en Ruggvintjes. Het dialect van rond Torhout

Antoon Naert

Roger Hessel, bekend in volkskundige en volksmuzikale milieus, heeft de mondharmonica's en de straatzangers even gelaten voor wat ze waren en zich aan het werk gezet om het dialect van zijn geboortestreek te boek te stellen. Het is niet een pretentiefus werk over de dialectstudie geworden, maar een prettig leesbaar boekje in handig formaat, waar zelfs de niet-volkskundige veel pret aan kan beleven.

Het werk start met een bijzonder interessant hoofdstuk over het schrijven en uitspreken van het Torhoutse, West-Vlaamse dialect. Het is in een leesbare taal geschreven en zelfs voor echte dialectsprekers als ik soms verrassend verhelderend. Dan komt een klein stukje over een aantal Torhoutse volksfiguren, gevolgd door een uitermate amusante opsomming van uitdrukkingen in het sappige Torhoutse dialect (niet altijd voor gevoelige lezers!). Het laatste deel van het werk wordt gevuld met een lijst van alfabetisch geordende dialectwoorden.

Het boekje is een voorbeeld van laagdrempelig aanbieden van onderzoeksresultaten, bijwijlen hilarisch om te lezen, maar steeds goed onderbouwd. Geen droge dialectstudie, maar een uitermate interessant document, dat vraagt om een aansluitend stukje in elk van de omringende gemeenten.

Hessel R. en M. Verkeyn (2003), *Van Buuketetjes en Ruggvintjes. Het dialect van rond Torhout*; Torhout.

Dialectwoorden verzamelen. Een praktische handleiding.

Jacques Van Keymeulen

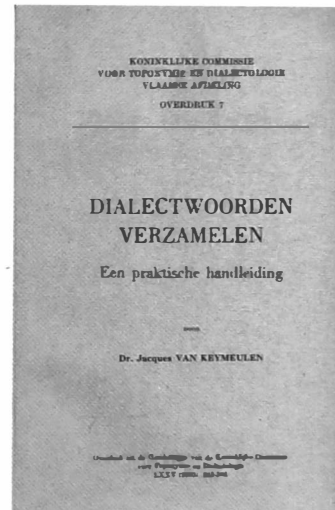
Het verzamelen van dialectische woordenschat is altijd een populaire bezigheid geweest van dialectliefhebbers. Het aantal woordenboekprojecten loopt de laatste jaren sterk op. Dat heeft te maken met het gevoel dat de traditionele woordenschat aan het verdwijnen is en voor het nageslacht 'gered' moet worden. Die motivatie is altijd al aanwezig geweest bij dialectlexicografen; ook al in de 19de eeuw kan men in de inleidingen van dialectwoordenboeken lezen dat het vijf voor twaalf is voor de streektalen.

Talen veranderen altijd, en meestal werd dat als taalverloedering geduid - vooral in kringen van amateurs. Tegenwoordig is er echter iets anders aan de hand dan de langzame evolutie die eigen is aan elke taal. Sedert de jaren '60 is er immers een taalverandering op gang gekomen die qua omvang ongezien is in de geschiedenis. Door de veranderingen in en de schaalvergroting van het maatschappelijke leven, de verhoogde sociale en geografische mobiliteit, de hogere scholingsgraad en de introductie van de massamedia, kwamen de traditionele dialecten onder zeer sterke druk te staan: de woordenschat, het meest mobiele taalelement, verdwijnt daarbij het eerst.

Het is dan ook toe te juichen dat plaatselijke kringen of individuen een poging ondernemen om dialectwoordenschat op te tekenen. Om een en ander in goede banen te leiden, werd bij de redactie van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (Vakgroep Nederlandse Taalkunde UGent) een uitgebreide handleiding geschreven voor de dialectlexicograaf.

In die handleiding wordt ingegaan op vragen omtrent het verzamelen en presenteren van dialectmateriaal. Wat het veldwerk betreft, worden de mogelijke antwoorden op 4 vragen besproken: *wat* verzamelen, *waar* verzamelen, *bij wie* verzamelen en *hoe* verzamelen. In het deel over de presentatie van de woorden wordt o.a. ingegaan op systematische of alfabetische ordeningen, de vorm van de trefwoorden en de dialectspelling.

Naast de praktische raadgevingen vindt de geïnteresseerde in het boek ook verwijzingen naar allerlei instituten en allerlei bronnen voor dialectwoordenschat. Een van de doelstellingen van het boek is overigens duidelijk te maken dat de dialectlexicografie al een oude

taalkundige bezigheid is en dat een heleboel zaken niet meer uitgedacht hoeven te worden (bv. dialectspellingen).

Van Keymeulen J. (2003), *Dialectwoorden Verzamelen. Een praktische handleiding*. (Overdruk uit de Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie 75), Michiels, Tongeren; 122 blz. (te bestellen bij N.V. Drukkerij Michiels, Rietmusweg 96, 3700 Tongeren; prijs 7,5 Euro)

Broeder Jakob en dokter Grijzenbaard: voorlopers van de moderne chirurgie

Jan Bouckaert

Twee figuren uit de 17de eeuw hebben zich verdienstelijk gemaakt door vanuit de niet-academische wereld, dankzij hun ruime praktijkervaring en hun koppig doorzettingsvermogen, en niettegenstaande veel mislukkingen, chirurgische basistechnieken te ontwikkelen, waarop de moderne chirurgie gebaseerd is. Zij bewogen zich echter op de grens van het charlatanisme, zodat hun verdiensten na hun dood gedurende lange tijd werden vergeten. Anderzijds bleef hun gedachtenis wel in de volksmond en in de folklore voortleven. De beide bekende volksliederen "Broeder Jakob" en "Dokter Grijzenbaard" in meerdere Europese talen, zijn daarvan getuige.

Recentelijk worden beider verdiensten echter meer en meer gewaardeerd vanuit historisch en medisch standpunt. Het gaat om twee historische figuren, Jacques Beaulieu uit Frankrijk, die zich Frère Jacques of Broeder Jakob liet noemen, en Johannes Andreas Eisenbart, alias Doktor Eisenbart, in het Nederlands gekend als Dokter Grijzenbaard.

Ziehier de tekst van beide liederen. Het lied over Doktor Eisenbart behoorde tot het Duitse Studentenliedboek:

1. Broeder Jakob (bis)
slaapt gij nog (bis)
hoort de klokken luiden (bis)
bim bam bom. (bis)

In het Frans:

Frère Jacques (bis)
Dormez vous (bis)
Sonnez les matines (bis)
bim bam bom. (bis)

In het Engels:

Brother John (bis)
Are you sleeping (bis)
Ring the bell for matins (bis)
ding ding dong. (bis)

2. Ik ben de dokter Grijzenbaard Wieze, wieze, wies, bom-bom
 Ik genees de zieken aller aard Wieze, wieze, wies, bom-bom
 Ik kan maken dat de dove gaat
 En dat de lamme mij verstaat.

Refrein:

Li-rom, la-rom lepelsteel
 Wieze, wieze, wies, bom-bom
 Victoria, victoria, wieze, wieze, wies, bom-bom
 Fal-le-ra vic-dom

Den Hannenuit van Daedeldum, wieze .....
 Gaf ik een heel pond opium, wieze .....
 Hij is daarvan in slaap geraakt
 En tot nu toe nog niet ontwaakt.
 Ref.

Den goeden hoofdman Van der Vorst, wieze .....
 Nam ik drie bommen uit zijn borst, wieze .....
 Hij stierf ervan op korten tijd
 Maar ook, hij was zijn schelmen kwijt.
 Ref.

Te Brussel had ik een kalant, wieze .....
 Die klaagde van een hollen tand, wieze .....
 Ik schoot hem uit met mijn geweer
 Nu klaagt hij van geen tandpijn meer.
 Ref.

Ik geef zelfs brillen voor 't gehoor, wieze .....
 Echt glas, ik sta daar borge voor, wieze .....
 Dat mijne kunst effecten doet,
 Dit zweer ik bij mijn doktershoed.
 Ref.

De levensloop van Broeder Jakob en Doktor Grijzenbaard was een afspiegeling van de woelige tijden waarin zij leefden.

Jacques Beaulieu (afb. 1) werd in 1651 geboren in een gehucht, genaamd Beaulot of Beaulieu, in de streek van Besançon (Franche-Comté) in een arm boerengezin, dat bittere armoede kende. Toch zou hij een elementaire kennis van lezen en schrijven gekregen hebben. Om den brode werd hij op 16-jarige leeftijd soldenier in een van de legers die in Spanje vochten. Wegens ziekte verbleef hij een tijd in een hospitaal en hij zou tijdens zijn herstel geholpen hebben in de ziekenzorg. Wellicht zou aldus bij hem de interesse voor zijn latere werk ontstaan zijn.

Afb. 1: Portret van Jacques Beaulieu met operatiemes in de hand

Wegens zijn afkomst kon hij geen officier worden en hij verliet daarom na enkele jaren het leger om in de leer te gaan bij een rondreizende Italiaanse 'steensnijder' of lithotomist, tevens breuksnijder. Deze leermeester, Paolini genaamd, was misschien een nazaat van de vermaarde steensnijdersfamilie Paolo di Colle, die in de vorige eeuw in Noord-Italië bedrijvig was.

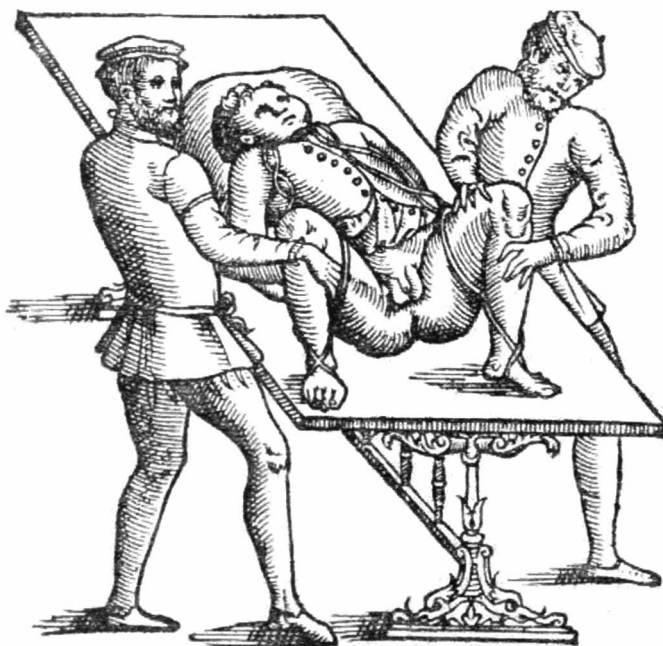
Na een vijftal jaren noemde hij zich "hernieur" en "inciseur de la pierre", wat breuk- en steensnijder betekent. Hij trok zelfstandig rond en was daarbij omringd door een groep artiesten, clowns en marktkramers, om zijn kunde met de nodige publiciteit tentoon te spreiden. Er werd geopereerd op een keukentafel of op een kar midden op het dorpsplein voor een grote menigte. De patiënt werd met brandewijn gekalmeerd en tijdens de "operatie" werd zijn mond met een kussen bedekt om zijn geschreeuw te onderdrukken (afb. 2). Vermoedelijk wordt op dit schilderij een keisnijding voorgesteld (zie ook afb. 8).

Hij verwierf vlug een grote faam in Bourgondië - vandaar zijn bijnaam 'Bourgondische monnik' - nadat hij een monnikspij aantrok en zich 'Frère Jacques' liet noemen. Dit maakte hem wat mysterieus en gaf hem een soort goddelijke bescherming, waardoor zijn mislukkingen hem minder zwaar werden aangerekend. Vanaf die periode zou ook het lied over hem ontstaan zijn en volgens sommigen zou het verspreid zijn over Europa via de pelgrimswegen naar Compostella. Zijn bekendheid nam nog toe toen hij in 1697 naar Parijs geroepen werd.

Hij speelde hoog spel toen hij het waagde iemand uit de omgeving van de Zonnekoning van een blaassteen te opereren. De ingreep was

Afb. 2: Schilderij met operatie door kwakzalver

Afb. 3: Klassieke lithotomie-houding

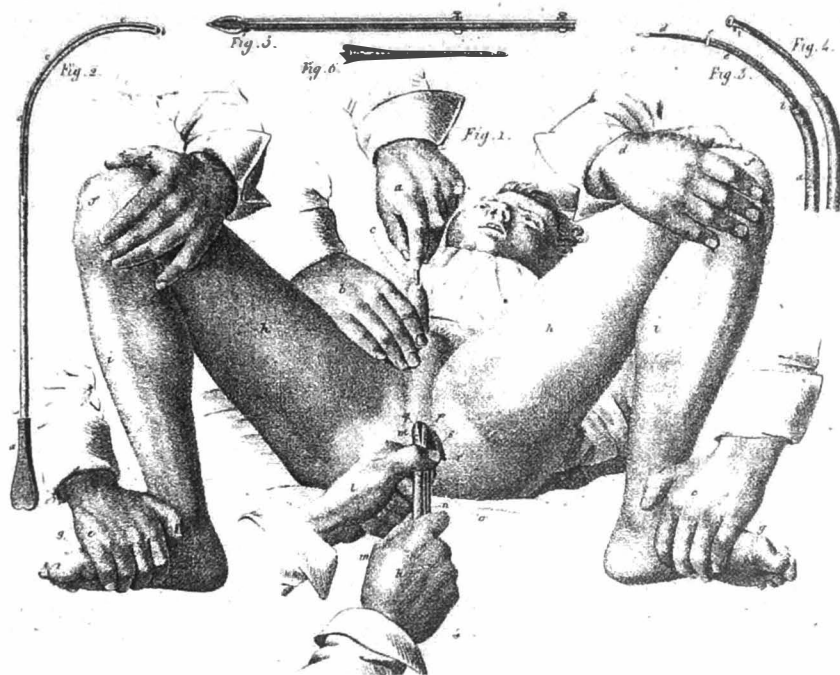
een succes. De patiënt genas zeer goed en kon reeds na drie dagen in de tuinen van het kasteel van Fontainebleau rondwandelen. Hij leefde nog twee jaar, weliswaar met een urinefistel!

Broeder Jakob had een eigen techniek ontwikkeld, waarbij hij wel langs perineale weg insneed, d.w.z. in de bilnaad of het gebied tussen anus en balzak bij de man en tussen anus en schede bij de vrouw. Dat gebeurde op basis van de eeuwenoude techniek volgens Celsus uit de 1ste eeuw van onze tijdrekening (afb. 3), maar iets meer zijdelings door de bekkendamspieren met minder fistelvorming en incontinentie tot gevolg dan met de klassieke methode (afb. 4). Door het gebruik van kleine instrumenten (apparatus minor) veroorzaakte hij minder weefselbeschadiging, maar toch nog veel bloedingen, dikwijls met dodelijke afloop. Het was pas in 1723 dat de Engelsman Cheselden een variante van de methode van Frère Jacques beschreef en hierbij benadrukte dat meer aandacht aan de bloedstelping besteed moest worden. Hij kon een reeks van 213 patiënten voorleggen met slechts 20 doden. Dit was revolutionair, want bij Jacques stierven nog 25 op 60 patiënten!

Na een sterfgeval van een maarschalk moest Frère Jacques 's nachts Parijs ontvluchten, toen de gevestigde artsen tegen hem beschuldigingen inbrachten. Zij waren zelf echter tot niet veel beters in staat en konden enkel aderlatingen en lavementen aanbieden aan mensen met blaasstenen! Hij kwam echter na enkele tijd terug en kon zijn werk voortzetten, klaarblijkelijk met meer succes dankzij de verfijning van

Afb. 4: Laterale perineale lithotomie of laterale steensnede

zijn techniek. Hij zou in totaal 4.500 lithotomieën en 3.000 herniotomieën verricht hebben in zijn leven. Hij trok zich op 59-jarige leeftijd welgesteld terug, maar bleef armen en zieken verder financieel steunen tot aan zijn dood in 1714.

Zijn bekendheid reikte tot ver over de Franse grenzen in heel Europa. In de meeste grote steden was opereren toegestaan in een ziekenhuis of een daartoe opgetrokken amfitheater, onder toezicht van een commissie, meestal bestaande uit leden van de magistratuur en van de chirurgijngilde. De nazorg gebeurde door de plaatselijke chirurgijns of stadsdokters. Hij was ook actief in ons land (Brugge, Gent, Antwerpen) en in Nederland, alwaar zijn techniek in academische middens werd gepromoveerd door Johannes Rau, de latere professor anatomie in Leiden. Uit die tijd zijn meerdere portretten van hem bekend (afb. 5).

De aangehaalde techniek bleef nog in gebruik tot in de jaren 1920, terwijl vanaf begin 1800, om het snijden te vermijden, de steenextractie via de urethra of urinebuis ontwikkeld werd, de zogenaamde transurethrale extractie of lithotritie. Deze gebeurde door middel van grijptangen, nadat grote stenen eerst in de blaas mechanisch verbrijzeld werden. De grote verdienste van Broeder Jakob, een gewone boerenzoon zonder enige basisopleiding, is zijn doorzettingsvermogen geweest en zijn verfijning van de lithotomie-techniek. Volgens de legende zouden de Parijse gevestigde artsen zijn grafschrift hebben laten verwijderen en zijn naam uit alle medische registers geschrapt

Afb. 5: Broeder Jakob bij het verwijderen van een blaassteen

hebben, om hem aan de vergetelheid prijs te geven. Dat is echter slechts ten dele tijdelijk gelukt.

De tweede figuur, Johannes Andreas Eisenbart (afb. 6), was een gelijkaardige rondreizende operator, die in de streek rond Hannover en Magdeburg bedrijvig was. Hoewel bekend als charlatan en wonderdoener, kon hij toch een gewisse technische vooruitgang boeken, vooral op het gebied van liesbreukoperaties of herniotomieën, dankzij een zekere logische redenering en doorzettingsvermogen. In de recente literatuur wordt soms nog aan zijn verdiensten getwijfeld, maar vandaag de dag erkennen de meesten toch zijn waarde voor de wetenschap in het algemeen en de chirurgie in het bijzonder.

Eisenbart werd geboren in 1661 of 1663 in de streek van Bamberg, Zuid-Duitsland, volgens sommige bronnen als zoon van een chirurg-

Afb. 6: Standbeeld van dokter Eisenbart

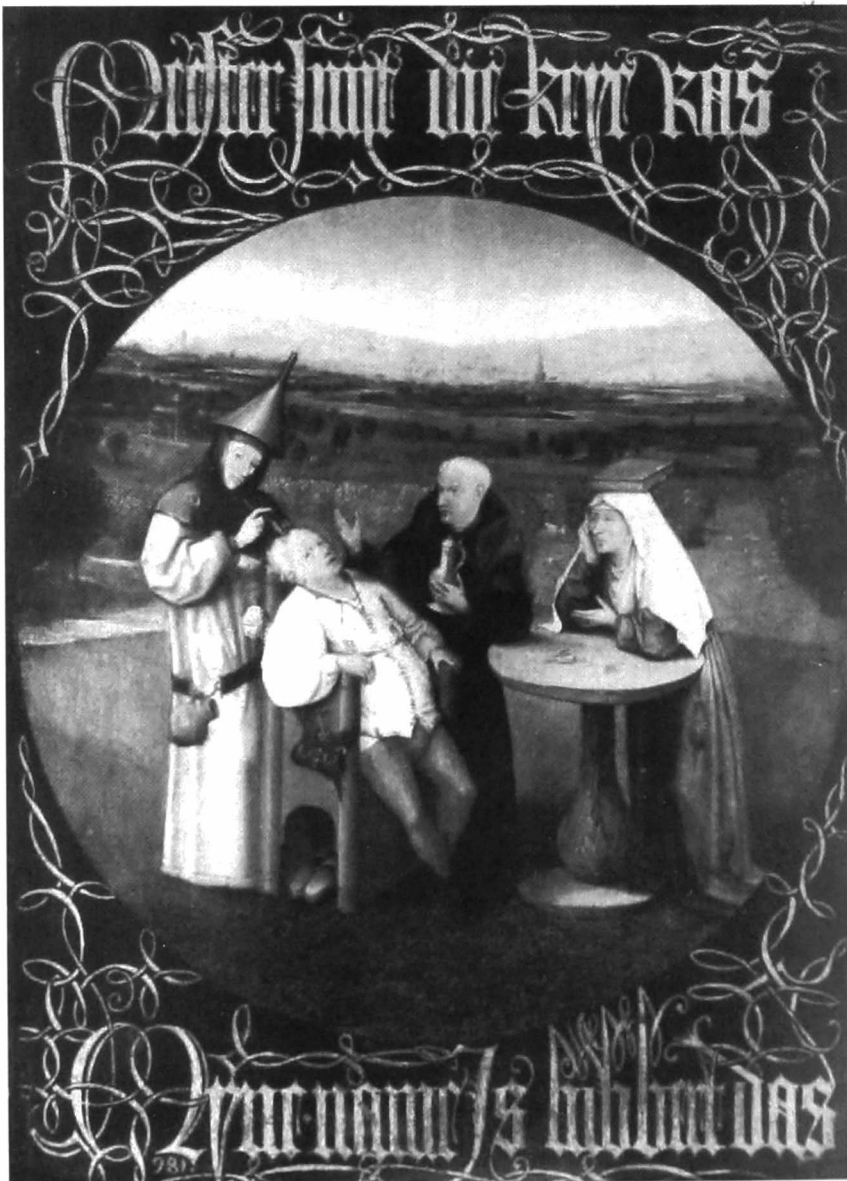
gijn. Hij ging gedurende een tiental jaar in de leer bij een oogmeester, breuk- en steensnijder. Daarna werd hij eerst 'Wundarzt' bij hertog Friedrich van Sachsen-Gotha-Altenburg om de gekwetsten van de talrijke conflicten te verzorgen. Hij verkreeg tevens het privilege om in het vorstendom te opereren op alle markten als oogmeester (oculist), breuk- en steensnijder. Rond die tijd eigende hij zich onrechtmatig de titel van 'Doktor' toe, wat hem ook meer prestige gaf en waardoor hij verder bekend zal blijven. Hij kreeg eveneens de toelating om bepaalde medicijnen te verkopen, zoals oogwater en wondzalf.

Evenals Jacques Beaulieu streefde hij, naast het gewone succes en winstbejag, er ook naar om zijn technieken te verbeteren. Dat was vooral het geval voor de liesbreukoperaties of herniotomieën, waarbij hij de breukzak opspoorde en afbond of dichtbrandde. Dit was in tegenstelling met de klassieke methode, waarbij meestal tegelijkertijd een castratie werd uitgevoerd, behalve bij koningen en vooraanstaande personen (afb. 7). Sommige chirurgen kwamen zijn ingrepen vol-

Afb. 7: Klassieke herniotomie

gen, schreven erover vol lof en namen zelfs de bewuste techniek over. Eén van hen was Heister, die het eerste Duitse werk over chirurgie schreef en algemeen beschouwd wordt als een van de 'vaders' van de Duitse chirurgie. Zo blijkt eens te meer dat officiële artsen konden leren van zogenaamde kwakzalvers, waarop de meesten zeer minachtend neerkeken! Meerdere ingrepen werden aldus door ooggetuigen uitvoerig beschreven, zoals een liesbreukoperatie bij een kind, waarbij hij niet alleen de breukzak dichtbrandde zoals gebruikelijk, maar ook afbond met een blijvend succes, de wegname van een groot kaakgezwel, enz. Hij deed ook staaroperaties en natuurlijk talrijke lithotomieën, meestal met bevredigende overlevingscijfers. Hij zou ook schedelboringen of trepanaties hebben verricht, maar vermoedelijk ging het hier om de zogenaamde "keisnijding" (afb. 2 en 8), waarbij

Afb. 8: Keisnijding door Jeroen Bosch

een kei of steen uit het hoofd van mensen met hoofdpijn of meer nog bij geesteszieken werd gehaald (deze was natuurlijk stiekem door een handlanger aangereikt!).

Uiteraard had hij zoals Broeder Jakob een hele troep marskramers, waaronder goochelaars en koorddansers, rond zich verzameld. Deze moesten de aandacht trekken, terwijl muzikanten de aandacht moesten afleiden van de operatie! Hierbij toonde hij zich een uitstekend organisator en runde hij zijn zaak als een echte ondernemer. Er moest voor veel gezorgd worden: drukwerk voor vlugschriften en aanplakbiljetten, kostuums voor hemzelf en zijn helpers, eten en verblijf, podium en tent, chirurgisch materiaal, geneesmiddelen en wonderzalven. Dankzij zijn goed georganiseerde reclame en technische vaardigheden werd hij weldra een welgesteld en geëerd man, die op meerdere plaatsen talrijke bezittingen verwierf.

Eisenbart was baanbrekend omdat hij schriftelijke verslagen van zijn operaties bijhield. Dat kwam hem goed van pas in geval van mislukkingen. Hij reisde eveneens door heel het toenmalige Duitsland, meestal in protestantse gebieden. Men vindt sporen van hem in Weimar, Erfurt, waar hij het burgerschap verwierf, Dresden, Leipzig, Magdeburg, Kassel en Berlijn. Ook in de rest van Europa was hij bedrijvig, onder andere in Nederland en Zwitserland, misschien ook in Italië en Frankrijk.

Ten slotte werd hij hofoculist aan het Hof van Pruisen, nadat hij met zijn wonderzalf een hogere officier van een oogaandoening genezen had. Het aantreden van Friedrich Wilhelm I, de 'Soldatenkoning', bracht echter een sombere en spaarzame tijd en veel oorlogen met zich, zodat het werk van onze wonderdokter achteruitging. Daarenboven leed hij vanaf 1726 aan jichtaanvallen, die hem meer en meer tijdelijk 'werkonbekwaam' maakten. Hij stierf ten slotte aan een hersentrombose of -bloeding op 11 november 1727 te Minden (bij Hannover), nadat hij voordien reeds verlamningsverschijnselen had vertoond. Hiermee eindigde zijn onrustige tocht.

Behalve in het spotliedje werd hij na zijn dood helaas vlug vergeten en zeker in wetenschappelijk opzicht werd aan zijn verdiensten volledig voorbijgegaan. Dat veranderde op het einde van de 19de eeuw, toen een achterkleinzoon zijn verwaarloosde grafsteen terugvond in Magdeburg. Daarop werd een standbeeld met fontein te zijner eer opgericht (afb. 5). Nadien werd aan het stadhuis een reliëf aangebracht met de dokter aan de ene kant en vier hulpzoekenden aan de andere kant: een in een karretje met beide benen geamputeerd, een met een houten been en een kruk, een oude vrouw steunend op een stok met een kindje aan de hand (afb. 9).

Afb. 9: Reliëf aan het stadhuis in Magdeburg

Recentelijk wordt echter meer en meer erkend dat hij, evenals Broeder Jakob, meer was dan een van de vele rondreizende kwakzalvers, die meer goed dan kwaad deden en de mensen meestal bij de neus namen. De uitgifte in 1977 van een postzegel door de Deutsche Bundespost (Yvert & Tellier nr 800) was reeds een teken hiervan. In het basiswerk over de geschiedenis van de chirurgie door Rüster in 1986 wordt bevestigd dat hij, in tegenstelling met de klassiek geschoolde artsen, die enkel theoretische kennis verwierven in hun opleiding, praktische kennis door ervaring opdeed en zo de basis heeft gelegd voor de moderne chirurgie. Het hoofdstuk over Broeder Jakob en Doktor Eisenbart in het reeds aangehaalde werk van Heister wordt trouwens getiteld "Die Wende" of de ommekeer!

De postzegel (afb.10) toont een goed geklede figuur met pruik, die op een podium staat en in de rechterhand een scherp voorwerp (een lithotomiemes of een incisiemes voor staar) omhoog houdt. Tegenover hem zit een patiënt, waarvan het hoofd door een helper wordt gefixeerd: het gaat hier om een staaroperatie, waarbij de vertroebelde lens door incisie met een scherp mes wordt verwijderd. Aan de wand hangen twee instrumenten. Het eerste is een zaag om amputaties te verrichten: de man met houten beenstomp op de voorgrond heeft waarschijnlijk deze ingreep ondergaan. Het andere instrument is een tang voor tandextractie, wat een veel uitgevoerde handeling was, omdat er geen preventieve tandheelkunde bestond. De dokter verricht zijn ingrepen op een podium met links op de voorgrond een trommelaar, die de mensen bijeenroept en de faam van de dokter verkondigt. Hij moet ook het geschreeuw van de patiënten overtreffen, die zonder verdoving worden behandeld! Op de voorgrond staat een man met zijn rechterhand in een draagdoek, mogelijk na behandeling van een breuk, evenals een moeder met kind, die wachten op een raadpleging en mogelijke behandeling.

Afb. 10: Postzegel Eisenbart

Wegbereiders uit de 16de en 17de eeuw

Wij mogen niet uit het oog verliezen dat een lange weg afgelegd moest worden om de huidige chirurgische mogelijkheden te bereiken. Vooral als we weten dat academisch gevormde artsen meestal slechts een theoretische kennis bezaten over de menselijke anatomie en dat hun therapeutisch arsenaal zich beperkte tot aderlaten, purgen en lavementen zetten of clysteren. Daarenboven lieten ze deze handelingen dan nog meestal door anderen uitvoeren, zoals barbiers en rondreizende chirurgijns. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de chirurgie door deze laatsten vooruitgang kon boeken. Naast onze beide heren zijn enkele belangrijke figuren uit de 16de en 17de eeuw bekend gebleven, zoals Ambroise Paré in Frankrijk en Fabry von Hilden (beter gekend onder zijn Latijnse naam: Fabricius Hildanus) in Duitstalig gebied.

Ambroise Paré (1510- 1590), de vader van de Franse chirurgie, was een zeer grote uitblinker op dit gebied. Hij genoot slechts een beperkte opleiding, maar deed een zeer grote ervaring op bij de verzorging van oorlogswonden op de slagvelden in dienst van Richelieu en Lodewijk XIV. Hij redde veel levens door tijdige amputatie van ledematen, vooraleer dodelijk gangreen optrad. Hij is vooral bekend voor zijn levenswerk "Dix Livres de Chirurgie, avec Le Magasin nécessaire à icelle", uitgegeven in 1564 te Parijs. Dit schitterende werk werd in meerdere talen vertaald, ook in het Nederlands (door de naar Nederland uitgeweken Gentenaar Carel Baeten) en bevat de beschrijving van voor zijn tijd vooruitstrevende technieken en zelfgemaakte instrumenten. Jammer genoeg werd hij niet door de echte dokters geaccepteerd en ging na zijn dood de Franse chirurgie opnieuw achteruit. Zijn boeken bleven echter gedurende lange tijd een bestseller voor barbiers en chirurgijnen!

Fabricius Hildanus (1560-1634) ging na zijn lagere schoolopleiding in de leer bij een rondreizende barbier-chirurgijn. Hij was technisch zeer onderlegd en zou een deel van zijn vaardigheden geleerd hebben van zijn echtgenote, die een zeer bekwame vroedvrouw was. In zijn basiswerk over chirurgie beschreef hij uitvoerig amputaties van de onderste ledematen. Hij gebruikt hierbij moderne technieken door namelijk, in tegenstelling tot zijn collega's, de amputatie in gezond weefsel uit te voeren en een "garrot" of klemband erboven aan te leggen om bloedverlies tijdens de ingreep te beperken. Hij was tevens uitvinder van verschillende instrumenten en technische hulpmiddelen, zoals een haak om een draad in de diepte rond een bloedvat aan te brengen vooraleer een tumor te verwijderen.

Beiden illustreren ten volle dat de chirurgie in die periode slechts vooruitgang kon boeken door weinig gevormde, maar technisch zeer

vaardige mensen. Die konden door ervaring bereiken waartoe anderen door hun studie helaas niet in staat waren!

Besluit

De beide besproken figuren behoren tot de laatste, grote, barokke, rondreizende chirurgen, die dankzij een goede technische vaardigheid en een groot organisatorisch talent de voorbereiders van de moderne chirurgie zijn geweest en die een nieuw begin hebben aangekondigd. In tegenstelling tot de klassiek geschoolde artsen, die enkel theoretische kennis verwierven in hun opleiding en als therapie in die tijd nog steeds aderlatingen en lavementen als voornaamste middelen gebruikten en die trouwens meestal door anderen lieten uitvoeren, hebben manuele werkers als chirurgijns, barbiers, steen- en breuksnijders door hun uitgebreide praktische ervaring en vindingrijkheid de basis voor de echte chirurgie gelegd. Dat werd toentertijd door de bevolking en soms door de autoriteiten erkend, maar later vergeten. Het is dus belangrijk dat hun nagedachtenis niet alleen in volksliederen, maar ook in de medische historische literatuur blijft voortleven! Een gunstig teken zijn de talrijke verwijzingen, zowel naar Eisenbart als naar Jakob, die op internet te vinden zijn, en waarvan we er een paar vermelden.

Bibliografie

- Bouckaert J. (2001), *Eerbetoon aan Dokter Grijzenbaard, alias Doktor Eisenbart*, Kwartaalblad voor Themafilie 36, p. 52-54.
- Goossens N., *Broeder Jacob*, Liber Amicorum R.A.Blondeau; p. 137-142.
- Haeger K. (1988), *The Illustrated History of Surgery*, Edit. Harold Starke, London p. 146 en vlg. over Jacques Beaulieu.
- Rüster D. (1986), *Alte Chirurgie: Legende und Wirklichkeit*, Deutscher Aertzte-Verlag Köln, p.163 en vlg. over Jacques Beaulieu en p. 182 en vlg. over Eisenbart.
- Vanhee R. (1990), *Geschiedenis van de Heelkunde in Vlaanderen*, Gemeentekrediet; Brussel
- Duitse Dienst voor Toerisme Brussel, Documentatie over Magdeburg.
www.uni-regensburg.de. Medische Faculteit. Wer war Doktor Eisenbarth wirklich? (aan de hand van een toneelstuk van, H. Müller, december 2002
www.cancoillotte.net

Houten speelgoed dat door kinderen zelf vervaardigd werd

Mark Adriaen

Mevrouw Kathleen Slosse, antiquair en voorheen apotheker in de Eekhoutstraat 7 te Brugge, stelde ons op zondag 20 oktober 2002 drie houten kinderspeelgoedjes ter beschikking. 'Echte folklore!', vertelde ze. De stukken komen uit de woning van haar overgrootvader te Knesselare en kunnen eind negentiende-eeuws zijn. De voorwerpen worden op de volgende pagina afgebeeld.

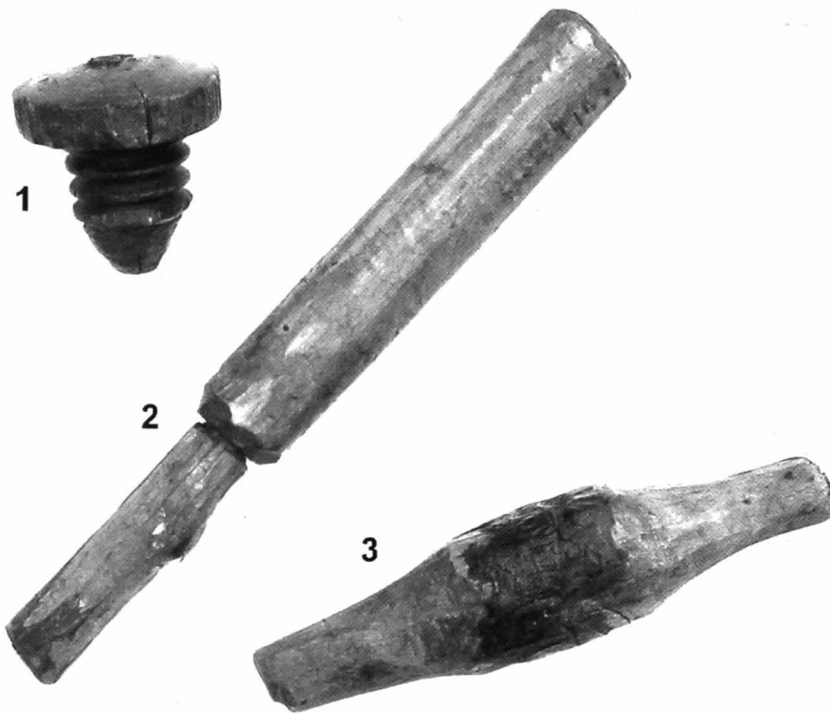
Voor de betekenis ervan gaan we te rade bij Roger Hessel, auteur van het boek *Kinderen vroeger creatiever dan nu? Zelfgemaakt speelgoed vroeger en nu* (Uitgeverij Emiel Decock, Aartrijke 1992, 140 blz.)

1. Een zeer geliefd houten speelgoed was de **tol** (afb. 1 (1)), meestal gemaakt uit wilg of populier. Ook het lindehout leende zich uitstekend tot het maken van zo'n draaitol. Hij behoorde tot het speelgoed dat het hele jaar door werd gebruikt. Deze kleine draaitol heeft drie circulaire insnijdingen voor het trektouw.
2. De **knalbus** of 'klakkebosse' (afb. 1 (2)) bestaat uit twee delen: een buis van vlierhout waarvan het merg verwijderd werd én een stamper, die bij voorkeur uit essenhout vervaardigd werd. Met de klakkebus werd een projectiel weggeschoten door met de stamper de lucht in de huls op te persen. Bij het schieten hoorde men een knal. Als 'munitie' gebruikte men een onrijpe vrucht van een els, een erwt of een prop van vlasvezel, later ook van gekauwd krantenpapier.
3. **Anderwat:** (afb. 1 (3)) Deken De Bo beschrijft het voorwerp in zijn Westvlaamsch Idioticon: "Anderwat: Kort stokje, puntig aan beide kanten, waar men op slaat met eenen stok om het te doen opwerpen in de lucht; anders ook Kalle, Agijs en bij Kramers Pinker geheeten. Ft. Bâtonnet, bête, bicarolle, bigarelle, bistroquet, pic." "Anderwat spelen (kalle slaan). Den anderwat vangen. Snekker dien anderwat iets af, hij is te groot." (1)

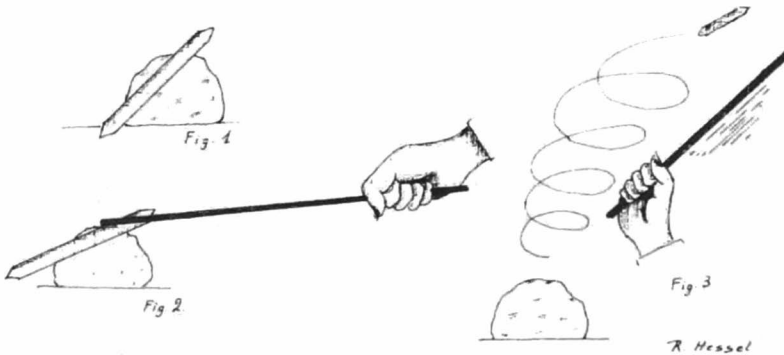
In de tekening op de volgende pagina (afb. 2) toont Roger Hessel hoe het spel gespeeld werd. In de streek van Torhout werd het speelgoedje een "schiebietje" genoemd.

Ook in mijn kindertijd maakten wij te Poperinge nog zelf ons speelgoed met takkenhout. Naast schietlap (katapult) en pijl en boog, ver-

1) De Bo L.-L. (1982), *Westvlaamsch Idioticon*; Gent; blz. 48.

Afb. 1: Tol, knalbus en anderwat

Afb. 2: Deze tekening toont hoe met een schiebietje gespeeld werd.

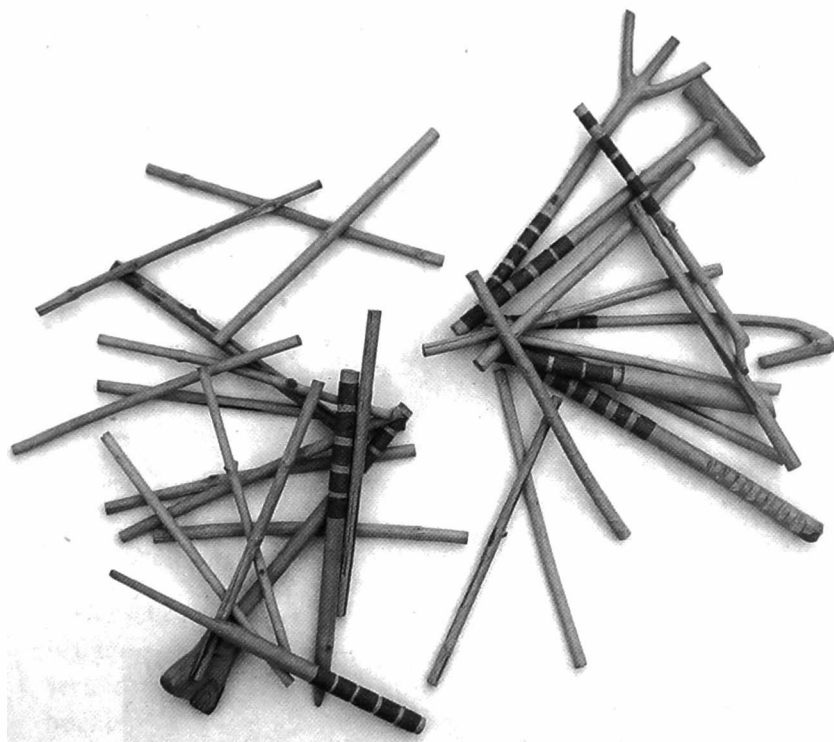
vaardigden wij rond 1955 ook een **behendigheidsspel met stokjes**, te vergelijken met het spel 'Micado' (afb. 3 en 4).

Het gezelschapsspel bestond uit stokjes ligustrumhout van een haag. Ze werden in bundel in de hand vastgehouden en ineens losgelaten zodat ze verspreid terechtkwamen op de grond. De speler moest dan zoveel mogelijk stokjes verzamelen zonder dat de andere stokjes bewogen; indien dat niet lukte, was zijn beurt voorbij en mocht de volgende speler het spel voortzetten. Naast de gewone stokjes, die één punt waard waren, hadden we ook "instrumenten". Deze waren vijf punten waard en hadden elk een specifieke functie. Er was een mes om te snijden en een hefboom om stokjes op te heffen.

Afb. 3: Behendigheidsspel met stokjes

Afb. 4: Dit spel is te vergelijken met het huidige spel Micado.

Wanneer we één of meerdere instrumenten konden oppakken, mochten we deze éénmaal gebruiken, onmiddellijk of tijdens een volgende beurt. Hierdoor konden we vaak het kluwen van stokjes wat open krijgen, waardoor we nog meer stokjes met succes konden opnemen. Met de hefboom, schop en haak konden we één stokje uit de hoop halen, evenwel zonder dat de andere stokjes bewogen. We probeerden uiteraard hiermee een ander instrument te bemachtigen. In tegenstelling met de hefboom, schop en haak mochten we met de andere instrumenten de hele hoop in beweging brengen. Wanneer alle stokjes opgeraapt waren, werden de punten geteld en was de winnaar gekend. Bij de gewone stokjes was de schors volledig verwijderd, terwijl de instrumenten maar gedeeltelijk afgepeld waren. Ter hoogte van het handvat werd de schors eraan gelaten en vaak versierd met eenvoudig kerfwerk.

In 1984 zat het schietlap schieten in West-Vlaanderen opnieuw in de lift. Op vele plaatsen werd er een vereniging opgericht om deze 'volksport' in clubverband te beoefenen.⁽²⁾ Het was een nieuwe vorm van gezellige uithuizigheid. Het aantrekkelijke aan deze sport is het feit dat de toebehoren helemaal geen geld kosten. Een houten vork en twee repen elastiek volstaan om de katapult te vervaardigen. Het is bovendien een eerlijke sport. Het hangt immers van behendigheid en kunde af of de roos wordt platgelegd, niet van technische snufjes. Het schietlapprojectiel is een marbel en er wordt gemikt op genummerde

(2) JGP, (14/4/1984), *Schietlap-schieten is nieuwe volkssport voor Poperinge*; Het Nieuwsblad.

Afb. 5: Instrumenten om de stouwen gemakkelijker op te rapen (mes, hefboom, schop, haak, ...)

platen die bij een treffen achterovervallen. In Izegem bestond de schietlapvereniging "De Spriet" en te Poperinge werd in 1984 een club gesticht met lokaal in café 't Kantientje in de Sint-Janskruisstraat.

Afb. 6: Het schietlapspel was bekend in West-Vlaanderen.

Op de foto (afb. 6) toont de Poperingse schietlapspecialist Raymond Lins hoe de katapult wordt gehanteerd. Een andere schutter demonstreert hoe de schietlap wordt opgeborgen in de broekzak, net als in onze kindertijd, toen we een zelfgemaakte schietlap mee hadden om splendorwijs de weg naar school te overbruggen.

Stadsverhalen op het internet

Dries Van Den Broucke

Ina Verrept

De digitale verhalenbank

Het vastleggen van verhalen en getuigenissen over het verleden heeft de laatste jaren aan populariteit gewonnen. Getuige het grote aantal projecten zoals *'Gestemd Verleden'* van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur, Pro Memorie van de Erfgoedcel Mechelen, Meetjesklap in het Meetjesland, en een aantal projecten in Brugge, waar de Erfgoedcel een primordiale rol speelt in het verzamelen en documenteren van en het informatie garen over verhalen en getuigenissen.

Tijdens het culturele jaar 2000 verschenen een aantal boekjes over Brugge, waarin gebruik gemaakt werd van verhalen en getuigenissen verteld door Bruggelingen. *'Henrietje Tuf-Tuf, of de Naftemaker'*, een boekje van Koen Broucke, vertelt over de bijzondere Zeebrugging Henricus De Clerck. *'Sint-Pieters Vertelt/d'* is een dramatische versie van het verhaal van Sint-Pieters, gebaseerd op interviews door Koen Vandenberghe ter plekke afgenomen. Sinds september 2003 zijn een aantal van die interviews verzameld in een boekje. In 2002 werd duchtig gebruik gemaakt van het dynamische sociaal-cultureel project 'Wijk up' in Zeebrugge, Sint-Pieters en Sint-Jozef om verhalen en getuigenissen los te weken bij de bevolking. De Kamishibai van Art Basics for Children, daarop gebaseerd, liggen al een tijdje in de boekhandel.

Ook de verhalen op zich zijn relevant en het beluisteren waard. Alle interviews werden reeds vastgelegd op minidisc, een gemakkelijk hanteerbaar toestel dat degelijke geluidsopnames in een digitaal bestandsformaat produceert. Verhalen moet je vooral kunnen doorzoeken. Je moet kunnen achterhalen wat waar staat, wie wat vertelt,

wanneer het verhaal is opgenomen, hoe lang het duurt, in het kader van welk project het werd vastgelegd enz. Hierbij denk je waarschijnlijk aan steekkaarten, inventarisfiches en databanken. Althans wij deden dat. Je moet ook over afspeelapparatuur beschikken, een ruimte om de verhalen te beluisteren, een plaats waar je ze kan ophalen, ...

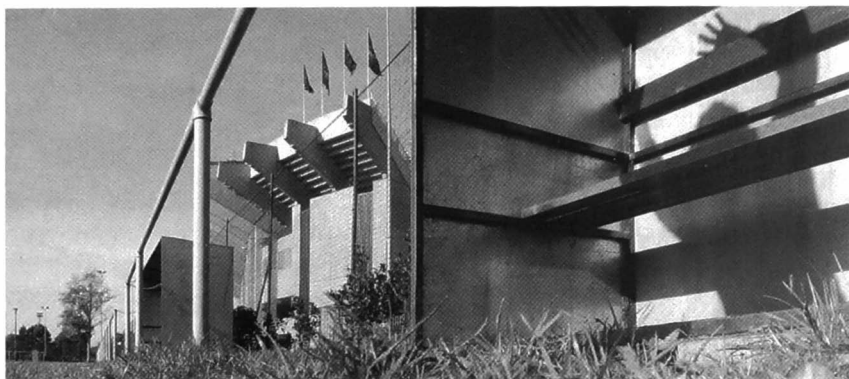
Het Stadsarchief van Brugge werd bereid gevonden om mee te denken over het inventariseren en de ontwikkeling van een databank. Onze ervaring met verscheidene internetprojecten deed ons al snel besluiten een databank op het internet te plaatsen, die van thuis uit door geïnteresseerden kan doorzocht worden en - waarom niet? - waarop onmiddellijk verhalen kunnen worden beluisterd.

Hein Vanhee, projectmedewerker van de Erfgoedcel, coördineerde het geheel en ging ook op zoek naar oudere opnames die in Brugge worden bewaard. De Vrije Brugse Radio-Omroep, maar ook de Heemkundige Kring Maurits Van Coppenolle werden op die manier partners in het project. Beiden bezitten talrijke oude opnames en interviews met Bruggelingen over Brugge. Zo kan je nu heel wat verhalen over Brugge beluisteren op het internet.

Wij willen meer.

Daarom roepen wij verenigingen, organisaties, maar ook individuen op om verhalen te vertellen of op te nemen, kortom verteller of reporter te worden. Ken je iemand met een boeiend verhaal, of iemand die interessante gebeurtenissen heeft meegemaakt (de oorlog, een storm, een natuurramp, het verdwijnen van een merkwaardig gebouw, grote infrastructuurwerken, ...), of wil je iets in kaart brengen (een oud, bijna verdwenen beroep, een sociaal fenomeen, het sinterklaasfeest vroeger en nu, ...), dan kan je bij het Stadsarchief een opnamekoffertje met minidiscspeler ontlenen, het verhaal opnemen of vertellen en het koffertje met de opname terugbrengen. Je verhaal wordt dan op een server geplaatst, je krijgt toegang tot je verhaal en beslist zelf welke delen ervan door iedereen mogen worden

beluisterd. Wil je hieraan meewerken, contacteer Jan Anseeuw, Stadsarchief Brugge, Burg 11a, 8000 Brugge, tel. 050 44 81 61 of jan.ansseuw@brugge.be.

En het is nog niet gedaan.

Verhalen moeten opnieuw tot leven komen en gebruikt worden door wetenschappers, historici, sociologen, antropologen, kunstenaars en andere geïnteresseerden. De Erfgoedcel wil dat zij de verhalen gebruiken, verwerken en bewerken - met respect voor de inhoud - en er nieuwe dingen mee doen: een theaterstuk of een stuk geschiedenis schrijven, een boekje uitgeven. En dan is de cirkel rond: nieuwe verhalen zorgen ervoor dat oude verhalen worden verteld.

Erfgoedcel Brugge
Huis Perez de Malvenda
Wollestraat 53
8000 Brugge
tel. 050 44 30 05 of 050 44 30 03
dries.vandenbroucke@Erfgoedcelbrugge.be
ina.verrept@Erfgoedcelbrugge.be

Geestelijk doolhof

Theo Ostyn

Een kader van 64 op 49 cm, met aan de onderkant de vermelding C.I.
Van Bouchaute. Terneuzen 26 Junnij 1880.

dan lezen we:

O mensch denkt op de dood want zij u niet zal sparen.
op 't kruis uw ruste zoekt laat lust der wereld varen.
noch kroon noch scepter noch zwaard van ons de dood afslaat.
noch mijter noch den staf u houden zal uit 't graf.
kiest dat gij 't niet beklagt.
den heer uw hart maar vraagt.
leeft zo dat Jezus hart altijd 't uw bestraalt.
opdat hier nooit uw hart tot kwade lusten daalt.
want 't is dit minzaam hart dat wegneemt alle pijn.
bid altijd dat uw hart met God vereend mag zijn.

Wij worden geroepen van,

Christus Jezus / komt allen tot mij die / belast en beladen zijt / en ik zal u / ontlasten en verkwikken / komt en leert van mij dat ik ben / zachtmoedig en ootmoedig van hart / en uw ziel zal zijn / in rust en vrede / want mijn jok is / liefelijk en zoet / en mijn last is / ligt om dragen .

Den duivel / komt allen tot mij die / boos en leugenachtig zijt / en ik zal u / voor eeuwig pijnigen / komt en leert van mij dat ik ben / vervloekt van God en beul der ziel / en uw ziel zal zijn / in het eeuwig vuur / want mijn jok is / wreed zwaar en bitter / en mijn last is / in alle eeuwen verdoemd.

De wereld / komt allen tot mij die / vrede stoort en gierig zijt / en ik zal u / met kwellingen beladen / komt en leert van mij dat ik ben / aanlokkend en begeerlijk / en uw ziel zal zijn / in groote zwaarigheid / want mijn jok is / zwaar vol zorg en arbeid / en mijn last is / gruwelijk en gevaarlijk.

Het vleesch / komt allen tot mij die / darteld en wellustig zijt / en ik zal u / door mijn listen verderven / komt en leert van mij dat ik ben / schaamteloos en bedrieglijk / en uw ziel zal zijn / in onrust en verdriet / want mijn jok is / verderfelijk en schandig / en mijn last is / op het einde bitterheid.

de onderlijnde teksten moet men iedere keer op de zuiltjes van boven naar beneden lezen ...

GEESTELIJK DOET HET
 OP 'T WEGE WAT EMI NIEUW KAL SPAREN
 WAREN.

LEEFT ZOO DAT JEZUS
 WANT TIEN ERSTRAKT
 DE WERELD HET ENVAALT
 HET BEHEERT ALLE WY
 WANT TSIDT MZAL IN
 HID ALTIJD DAT EN

WIJ WORDEN GE ROEPEN VAN

CRISTEN SEZEL WEN NIEUW WERELD WY WERELD	belast en beladen zijt boos en kengerechtig zijt vrede stort en gierig zijt dartzel en wellustig zijt	ontlasten en verknik ken voor eenwig pijnigen met kwel lingen be laden door mijn lasten ver derven	schone enostmoedig van hart vervloekt van God en heil der ziel aantekend en begeerlijk schaamte loos en bedrieglijk	in rust en vrede in het eeuwige vuur in groote swarig heid in onrust en verdriet	heilig en soet wreed swaar en bitter swaar vol zorg en arbeid verderfelijk en schandig	WEN NIEUW WERELD WY WERELD
--	--	---	--	---	---	--

Stedelijk Museum voor Volkskunde (Brugge)

Tentoonstelling: “Kleuters Kleuren voor Kleuters”

30 maart - 18 april 2004

Aansluitend bij het project publiekswerking (13 december 2003 - 18 januari 2004) - één aspect van de expositie “Wintergebruiken” in het Stedelijk Museum voor Volkskunde, een wedstrijd voor kleuters (ontwerpen van feestelijk inpakpapier) met benefietactie voor de Ziekenhuisclowns Vzw betreffend - organiseert het museum een educatieve minitentoonstelling, “Kleuters Kleuren voor Kleuters” genaamd. Alle ingezonden kindertekeningen worden geëxposeerd op kleutermaat.

Op zondag 18 april 2004, Erfgoeddag, mogen alle kinderen die aan de wedstrijd hebben deelgenomen, met de leraar en/of hun ouders, gratis de tentoonstelling bezoeken (mits inschrijving). De winnaars, Koninklijk Instituut Spermalie, Basisschool voor auditief en visueel gehandicapten, Snaggaardstraat 9, 8000 Brugge, de orale kleuterklas type 7 (onderwijs gehoorgestoorde kleuters) worden die dag extra verwend.

Tentoonstelling: “Over trekzakken en lepelkleppen”

Een beeld van de accordeontraditie

Stedelijk Museum voor Volkskunde Brugge

15 mei - 12 september 2004

Het Stedelijk Museum voor Volkskunde laat u kennismaken met een wereld van dansende vingers. De tentoonstelling belicht een bijzonder aspect van de muzikale volkscultuur: de muziek van de populaire bals. De collectie van de bekende Brugse accordeonist en accordeonverzamelaar Charles Maeyaert vertelt u dit boeiende verhaal.

De diversiteit, eigen aan de accordeons, het bestaan van gespecialiseerde accordeonateliërs en de hedendaagse belangstelling voor accordeonmuziek, tonen aan dat het om meer gaat dan een louter traditioneel muziekinstrument. Trekorgels, pauwstaartpapier, klavierblokken, tongenlades en ventieltafels zullen voor de museumbezoekers niet langer geheimen verbergen.

Het Accordeonproject Volkskunde wordt geïntegreerd in het AIR-BAG-project van het Cultuurcentrum Brugge (mei-juni 2004). Vanaf mei 2004 vullen accordeonklanken uit de hele wereld en uit elk genre de zalen, straten en pleinen van de stad Brugge. Een volledige programmabrochure is beschikbaar vanaf medio februari 2004 (www.brugge.be/cultuurcentrum).

Personalia en samenvattingen

Een halve eeuw "Maatschappij voor Natuurlijke Historie" te Gent

Heidi Albrecht
Meirlare 25, 9930 Zomergem

Samenvatting

In 1851 werd overgegaan tot het samenstellen van een bestuursraad voor de "Maatschappij voor Natuurlijke Historie van Gent". Er werden gronden aangekocht tussen de Muinkkaai en het toenmalige Zuidstation. De organisatie van de dierentuin lag in de handen van de bestuursraad, met als belangrijkste verantwoordelijken de directeur en de secretaris.

Jaarlijks werd er verantwoording afgelegd aan de *Vergadering der aandeelhouders*, waar de financiële situatie van de Maatschappij werd voorgelegd. In het begin waren de bezoekers enkel leden, maar in 1857 kwam er een poging tot democratisering, waarbij werklieden en educatieve instellingen werden toegelaten op vooraf bepaalde dagen en uren. Om de dierentuin een aangenamere plaats te maken voor de bezoekers, werden ook concerten en feesten georganiseerd. De kinderen konden zich vermaken in de skatingring en met kinderritjes op pony's of kamelen.

Ondanks al deze moeite om de dierentuin nieuwe impulsen te geven, bleef het bezoekersaantal dalen en werd er in 1903 overgegaan tot het ontbinden van de maatschappij. Het enige resterende stukje dierentuin is een parkje, het Muinkpark.

Half a century of the "Ghent Association for Natural History"

Summary:

A board of directors of the 'Ghent Association for Natural History' was established in 1851. Some grounds were bought in between the Muinkkaai and the then existing South Station. The organization of the Zoo rested with the board of directors, its chairman and secretary having the greatest responsibility. Each year an account of the financial situation of the Association was rendered to the shareholders.

At the outset the visitors were members only, but in 1857 there was an attempt at democratization, which arranged the admittance of workmen and educational institutions on predetermined days and hours. In order to make the Zoo a more pleasant place for visitors, also concerts and festivities were organized. Children could enjoy themselves on a skating-rink and by riding on ponies and camels.

In spite of all these efforts to give new impetuses to the Zoo, the visitors' number kept decreasing so that finally the Association was dissolved in 1903. The only remaining piece of the Zoo is a small park, the Muinkpark.

De **Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen vzw** (KBOV) is opgericht in 1926 met als doel de studie van de volkscultuur te bevorderen. Haar belangrijkste verwezenlijkingen zijn: het oprichten van het tijdschrift *Oost-Vlaamse Zanten* en de Volkskundige Bibliotheek in 1926; de oprichting van het Museum voor Volkskunde (nu Huis van Alijn) in Gent in 1927; de organisatie van de Kantwerkclub Sint-Katelijne sedert 1969 en de Geschiedkundige Boekenbeurs voor Vlaanderen sedert 1983. (Zie: <http://users.pandora.be/kbov/>)

Contact KBOV:

Luc Beyens, Vinkendal 32, 9031 Gent (Drongen)
tel./fax 09-330 33 81 - e-mail: kbov@pandora.be

De **Bond van de West-Vlaamse Volkskundigen vzw** (BWV) is opgericht in 1936 met als doel de studie van de volkscultuur te bevorderen. De BWV lag aan de basis van het Museum voor Volkskunde in Brugge en publiceert sedert 1937 de volkskundige almanak / jaarboek "*'t Beertje*". Sedert 1993 werd ook het blad "*Mengelmaren*" uitgegeven.

Contact BWV:

Danny Vanlooce, Vooruitgangstraat 66, 8310 Assebroek,
tel. 050-36 16 09 - e-mail: d_vanlooce@hotmail.com

Het Huis van Alijn in Gent

Kraanlei 65, 9000 Gent (tel. 09-269 23 50; fax 09-269 23 58;
e-mail huis.alijn@gent.be; <http://www.huisvanalijn.be>)

Openingsuren: elke dag open van 11u tot 17 u (op zondag vanaf 10u);
gesloten op maandag (behalve op Paas- en Pinkstermaandag), 1 januari en
25 december. Het museum is ook gesloten de dinsdag na de Gentse
Feesten.

Het Stedelijk Museum voor Volkskunde in Brugge

Balstraat 43, 8000 Brugge (correspondentieadres: Rolweg 40, 8000 Brugge;
tel. 050-33 00 44; fax 050-33 54 89;
email musea@brugge.be;
<http://www.brugge.be/musea/nl/mvoln.htm>)

Openingsuren: elke dag van 9.30u tot 12.30u en van 14u tot 17.30u;
gesloten op maandag (behalve op Paas- en Pinkstermaandag), 1 januari
en 25 december.